

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KURULUŞ VE GELİŞMESİNDE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

TÜRKİYE'S ROLE IN THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES

Nur ÇETİN*
Özlem YURDUGÜZEL**

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Türk Dünyası kavramının uluslararası gündemde yeniden önem kazanmasına yol açmış ve Türkiye, bağımsız Türk devletleriyle kapsamlı iş birlikleri geliştirme yönünde stratejik adımlar atmıştır. 1990'lardan itibaren, bu devletler arasında ikili ilişkilerin ötesine geçen siyasi, ekonomik ve kültürel dayanışmayı teşvik eden yapılar oluşturulmuştur. 1992 yılında düzenlenen zirvelerle başlayan bu süreç, 2009'daki Nahçıvan Anlaşması ile kurumsal bir kimlik kazanmış, 2021'de ise Türk Konseyi'nin, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak yeniden adlandırılmasıyla daha geniş kapsamlı bir iş birliği zemini oluşmuştur. Türkiye, TDT içindeki aktif rolüyle bölgesel iş birliklerine yön verirken, teşkilatın etkinliğinin artmasına da katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin TDT içindeki liderliğini inceleyerek, örgütün gelişimi ve Türk Dünyası ile ilişkiler üzerindeki etkisini değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Dünyası, Türk Cumhuriyetleri, Türk Devletleri Teşkilatı, TİKA

ABSTRACT

The collapse of the Soviet Union led to the renewed prominence of the concept of the Turkic World on the international agenda, prompting Turkey to take strategic steps toward developing comprehensive collaborations with the independent Turkic states. Since the 1990s, structures have been established to promote political, economic, and cultural solidarity beyond bilateral relations among these states. This process, which began with summits held in 1992, gained an institutional identity with the Nakhchivan Agreement in 2009 and further expanded with the renaming of the Turkic Council as the Organization of Turkic States (OTS) in 2021. Through its active role within the OTS, Turkey has guided regional cooperation and contributed to enhancing the organization's effectiveness. This study examines Turkey's leadership within the OTS, assessing the organization's development and its impact on relations within the Turkic World.

Keywords: Türkiye, Turkic World, Turkic Republics, Organization of Turkic States, TİKA

*Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (Dekanı) Uluslararası İlişkiler Bölümü (Başkanı), Uluslararası Hukuk Ana Bilim Dalı, Prof. Dr.

E-posta: nur.cetin@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5377-7310

**Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Araştırmacı

E-posta: ozlem.yurduguzel@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0009-0007-8980-2999

1. GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Türk Dünyası kavramı uluslararası ilişkilerde yeniden önem kazanmaya başlamış ve Türkiye, bağımsızlığını kazanan Türk devletleriyle çok yönlü iş birlikleri geliştirmeye yönelik kapsamlı adımlar atmıştır.¹ 1990'lı yıllardan itibaren, ikili ilişkilerin yanı sıra siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda bölgesel iş birliğini teşvik eden çeşitli mekanizmalar ve örgütler oluşturulmuştur. Bu çerçevede, 1992 yılında bağımsız Türk devletlerinin liderlerini bir araya getiren zirveler düzenlenmiş ve bu süreç, 2009 yılında imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile kurumsal bir boyuta taşınmıştır.² Zaman içerisinde farklı dinamikler nedeniyle iş birliklerinde dalgalanmalar yaşansa da Özbekistan'ın Türk Konseyi'ne (Türk Keneşi) tam üye olması, Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin gözlemci üye statüsü kazanması örgütün uluslararası etkisini artırmıştır. 2021 yılında teşkilatın adının Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirilmesi³ ise üye ülkeler arasındaki ilişkilerin daha da derinleşmesini ve Türk Dünyası söyleminin kurumsal bir çerçevede güçlenmesini sağlamıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı içindeki liderlik rolüne odaklanarak, ülkenin bölgesel iş birliklerine yön verme kapasitesini, teşkilatın gelişim sürecindeki etkisini ve Türk Dünyası içindeki konumunu ele alacaktır.

2. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN (TDT) TEMELLERİ: TARİHİ ARKA PLAN VE KURULUŞ SÜRECİ

2.1. Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi (Türk Konseyi)

XX. yüzyılın başlarında, Rus sömürge yönetimi, "böl ve yönet" politikası doğrultusunda Türkistan⁴ coğrafyasını Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) bağlı beş ayrı devlete ayırmıştır.⁵ Bu durum, sınırların karmaşık bir yapıya bürünmesine, Türk halkları arasındaki tarihsel ve kültürel bağların zayıflamasına, topluluklar arası etkileşimin azalmasına ve ilişkilerin kopmasına neden olarak bölgesel bütünleşme çabalarını derinden sarsmıştır.⁶ Bu nedenle, her Türk toplumu, bağımsızlık mücadelesi sırasında yalnızca siyasi baskılarla değil, aynı zamanda ekonomik kısıtlamalar, kültürel asimilasyon politikaları ve sosyal ayrışma

4 "Türkistan" terimi, Türkiye'de son yıllarda eğitim ve akademik çevrelerde daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın Maarif Modeli çerçevesinde ders kitaplarında "Orta Asya" yerine "Türkistan" ifadesine yer verilmesi, bu değişimin bir göstergesidir. Ancak uluslararası akademik literatürde "Orta Asya" (Central Asia) kullanımı yaygındır. Bu çalışmada, Türkiye'deki güncel terminolojiye uygun olarak "Türkistan" terimi tercih edilmiş olup, uluslararası bağlamda "Orta Asya" ifadesiyle eş anlamlı olarak ele alınmaktadır.

5 Çetin, Nur. *Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türk Dünyası İş Birliğinin Gelişmesindeki Rolü*, IV. Uluslararası Türk Uygarlığı Kongresi Bildiriler Kitabı, 2023, s. 353.

6 Roy, Oliver. *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 107.

gibi zorluklarla karşı karşıya kalmış ve bu süreçte ağır bedeller ödemek zorunda kalmıştır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması Türk halklarının bağımsızlıklarını kazanmasını sağlamış ve bu süreç Türk devletleri için milli kimliklerini güçlendirme ve tarihsel bağlarını yeniden tesis etme fırsatı sunmuştur. Sovyetler Birliği dönemiyle kesintiye uğrayan ilişkilerin yeniden inşası, ortak tarih ve kültürel mirasa dayalı dayanışma çabalarını stratejik bir gereklilik haline getirirken, Türk halklarını birleştiren tarih, dil, edebiyat ve gelenekler hem bölgesel entegrasyonun temelini hem de kültürel iş birliğinin dayanağını oluşturmuştur⁷.

1990'lı yıllar, uluslararası sistemdeki köklü değişimlerin yanı sıra Türkiye ve bağımsızlığını yeniden kazanan Türk devletleri için de bir dönüm noktası olmuştur.⁸ Türkiye, kuruluş sürecinde genç Türk cumhuriyetlerine büyük önem ve destek vererek Türk dünyası ile iş birliğinin geliştirilmesini gündeme taşımış; bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti ve liderlerinin gayretleriyle Türk Devlet Başkanları Zirvelerinin düzenlenmesine karar verilmiş, 1992 yılında Türkistan ve Azerbaycan ziyaretleri sırasında Süleyman Demirel, "Türk Dili Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvelerinin öncülüğünü yapmıştır. Türkiye, 31 Ekim 1992'de Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın önderliğinde Ankara'da düzenlenen ve Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ile Türkmenistan liderlerinin katıldığı Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nde, gümrük mevzuatının uyumlaştırılması, serbest ticaret rejimleri ve ekonomik entegrasyon gibi konuları ele alarak kurumsal iş birliğinin başlatılmasında öncü bir rol üstlenmiş ve alınan kararlarla bölgesel bütünleşmeyi destekleyerek Türk dünyası için uzun vadeli bir vizyonun temelini atmıştır.⁹

1992'de Ankara'da başlayan ve 1994'te İstanbul, 1995'te Bışkek, 1996'da Taşkent, 1998'de Astana, 2000'de Bakü, 2001'de İstanbul, 2006'da Antalya, 2009'da Nahçıvan ve 2010'da İstanbul'da düzenlenen Türk Dili Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri, Türk dünyası arasında politik, ekonomik ve kültürel iş birliğinin güçlenmesi açısından kritik bir süreç oluşturmuş olup, gerçekleştiren zirveler boyunca alınan kararlar Türk halklarının tarihî ve kültürel bağlarını

7 Çetin, Nur. *Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türk Dünyası İş Birliğinin Gelişmesindeki Rolü*, IV. Uluslararası Türk Uygarlığı Kongresi Bildiriler Kitabı, 2023, s. 354.

8 Erol, Mehmet S. ve Kadir Ertaç Çelik. "Türk Dünyası'nda İş Birliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), 2017, s. 20.

9 Kuandıkoğlu Kıdralı, Darhan. *Türk Konseyi (Türk Keneşi)*, (Ed. M. Turgut Demirtepe ve Murat Yılmaz), Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, s.577.

pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda güvenlik, eğitim ve ekonomik kalkınma gibi alanlarda ortaklıkların kurumsallaşmasının temelini atmıştır.¹⁰

2009 yılında imzalanıp 2010 yılında yürürlüğe giren Nahçıvan Anlaşması, Türk Konseyi'nin kurulmasını sağlayarak kurumsallaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.¹¹ Ticaret, enerji, ulaşım, kültür ve eğitim gibi alanlarda iş birliğini öngören ve bölgesel güvenlik ile istikrarı sağlamak amacıyla terörizm ve yasa dışı ticaretle mücadelede etkin koordinasyonu hedefleyen bu anlaşma, 15-16 Eylül 2010'da İstanbul'da düzenlenen zirvede Türk Konseyi'nin resmî kuruluşuyla somut bir yapıya dönüşmüştür.¹² Nahçıvan Anlaşması ile temelleri atılan kurumsal yapı, İstanbul zirvesinde detaylandırılarak Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallar Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve İstanbul merkezli Sekretarya gibi organlarla desteklenmiştir.¹³ Türk Konseyi, üye ülkeler arasında siyaset, ekonomi, eğitim ve turizm gibi alanlarda ortak hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlarken, Türk halkları arasındaki bağları güçlendirerek Avrasya'da barış ve istikrara katkı sağlamayı hedeflemektedir.¹⁴

2.2. Türk Konseyi'nden Türk Devletleri Teşkilatı'na: Yeniden Başlayan Zirveler Süreci

3 Ekim 2009'da Nahçıvan'da imzalanan ve 17 Kasım 2010'da yürürlüğe giren Nahçıvan Anlaşması, Türk Cumhuriyetleri arasındaki iş birliğinde bir dönüm noktası olmuştur ve Türk Konseyi'nin kurulmasını sağlamıştır.¹⁵ Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın imza attığı bu anlaşmaya, Özbekistan taraf

10 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. 21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023, s. 13.

11 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. 21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023, s. 18.

12 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması" (2024a), https://www.turkicstates.org/ul/basic-documents-tr/Nahcivan_Anlasmasi_Turkece_20140417_193951.pdf Erişim:19.11.2024

13 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler" (2024b), <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> Erişim: 12.11.2024

14 Kuandıkoğlu Kıdralı, Darhan. *Türk Konseyi (Türk Keneşi)*, (Ed. M. Turgut Demirtepe and Murat Yılmaz), Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, s.576.

15 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. 21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023, s. 19.

olmazken, Türkmenistan ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı düzeyinde temsil edilmiştir.¹⁶

Türk Konseyi, resmen faaliyetlerine 16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da düzenlenen zirveyle başlamış ve öncelikli hedeflerini, siyasi, ekonomik ve kültürel bağların güçlendirilmesi ile bölgesel istikrarın artırılması olarak belirlemiştir.¹⁷ İstanbul Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda eğitim, ekonomi, güvenlik ve kültür alanlarında uygulanmaya konulan projeler, Türk dünyasının ortak vizyonunu destekleyen kapsamlı bir iş birliği platformu oluşturmuştur.

Konseyin misyonları arasında ekonomi, eğitim, turizm ve kültür alanlarında iş birliğini derinleştirmek, kardeşlik bağlarını güçlendirmek ve Avrasya'da barışa katkı sağlamak gibi maddeler temel öncelikler olarak yer almıştır.¹⁸ Bu kurumsal yapı, Türk dünyasını uluslararası arenada daha etkili bir aktör konumuna getirirken, düzenli zirvelerle ortak hedeflerin güçlendirilmesine de olanak tanımıştır. Türk Konseyi Devlet Başkanlarının ilk Zirve Toplantısı "Ekonomik ve Ticari İş Birliği" temasıyla 20-21 Ekim 2011 tarihlerinde Almatı'da gerçekleştirilmiştir. Türk Konseyi kurumsal çatısı altında düzenlenen ilk zirve olma özelliğini taşıyan bu zirveye Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ katılmışlardır.¹⁹ 2. Zirve 22-23 Ağustos 2012 tarihlerinde Bıшкеk'te "Eğitim, Bilim ve Kültürel İş Birliği" temasıyla gerçekleştirilmiştir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in ev sahipliğinde düzenlenen Zirve'ye Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Artur Rasizade, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül katılmışlardır.²⁰ Zirve'de Türk Cumhuriyetlerinin milli bayraklarından ilham alınarak tasarlanan ve Türkler arasındaki birlik ve dayanışmayı simgeleyen Türk Konseyi'nin resmi bayrağı onaylanarak Konsey'in daha kurumsal bir yapıya kavuşması sağlanmıştır.²¹

16 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. 21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023, s. 18.

17 Amirbek, Aidarbek ve Almasbek Anuarbekuly, Kanar Makhanov. "Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmiş ve Kurumsallaşması", ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 1(3), 2017, s. 186-187.

18 Kuandikoğlu Kırdıralı, Darhan. *Türk Konseyi (Türk Keneşi)*, (Ed. M. Turgut Demirtepe and Murat Yılmaz), Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, s. 576.

19 Çetin, Nur. *Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türk Dünyası İş Birliğinin Gelişmesindeki Rolü*, IV. Uluslararası Türk Uygarlığı Kongresi Bildiriler Kitabı, (2023), s. 357.

20 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler" (2024b), <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> Erişim: 12.11.2024

21 Akçapa, Mevlüt. "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 11(34), 2023, s. 478.

3. Zirve 15-16 Ağustos 2013 tarihlerinde Azerbaycan'ın Gebele şehrinde "Ulaştırma" temasıyla gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ev sahipliğinde düzenlenen zirveye Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Türkmenistan Başbakan Yardımcısı Sapardurdi Toyliyev katılım sağlamıştır. Toplantıda, Türk dünyasının ulaştırma ve lojistik kapasitesi ele alınarak, tarihi İpek Yolu'nun modern ulaşım ağları, enerji koridorları ve doğalgaz boru hatlarıyla yeniden canlandırılmasının stratejik bir öncelik olması gerektiği vurgulanmıştır.²²

4. Zirve 5 Haziran 2014 yılında Türkiye'nin Bodrum şehrinde "Turizm" temasıyla gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov katılmışlardır.²³ Zirvede kurulması kararlaştırılan "Modern İpek Yolu" projesinin üye ülkelerin turizm destinasyonlarını birbirlerine eklemeyecek şekilde tasarlanması, Türkiye'nin uzun vadede bu ülkelerle dış politika tercihlerinde de önemli bir yakınlaşmayı beraberinde getireceğinin göstergesi olmuştur.²⁴

5. Zirve 11 Eylül 2015 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da "Medya ve Enformasyon Teknolojileri" temasıyla gerçekleştirilmiştir.²⁵ 6. Zirve, 3 Eylül 2018 tarihinde "Gençlik ve Ulusal Sporlar" temasıyla düzenlenmiş olup, Macaristan bu zirveye "gözlemci ülke" olarak katılmıştır.²⁶ 7. Zirve ise 15 Ekim 2019'da Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de "KOBİ'lerin Desteklenmesi" temasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu zirve, Özbekistan'ın Türk Konseyi'ne tam üye olma statüsünü kazanmasıyla önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zirve sonunda yayımlanan bildiride, Türk Konseyi üye devletleri arasında bir "Ortak Yatırım Fonu" kurulması için fizibilite çalışmalarının başlatılmasına karar verilmiştir.²⁷

22 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler" (2024b), <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> Erişim: 12.11.2024

23 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler" (2024b), <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> Erişim: 12.11.2024

24 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler" (2024b), <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> Erişim: 12.11.2024

25 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler" (2024b), <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> Erişim: 12.11.2024

26 Avcı, Erkan. "Türk Konseyi Kırgızistan'da başladı, Macaristan da katıldı", 03.09.2018, <https://tr.euronews.com/2018/09/03/turk-konseyi-6-devlet-baskanlari-zirvesi-kirgizistan-da-basladi> Erişim: 29.11.2024

27 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. 21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023, s.24.

8. Zirve 2021 yılında İstanbul'da "Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler" teması ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başkanlık ettiği Zirve'ye Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguly Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orbán ve Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri Baghdad Amreyev katılmıştır.²⁸ Türk Konseyi, 12 Kasım 2021'de düzenlenen Sekizinci Zirve Toplantısı'nda adını "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değiştirmiştir. Bu karar, teşkilatın misyonunu daha kapsamlı bir şekilde temsil etmek ve uluslararası alandaki görünürliğini artırmak amacıyla alınmıştır.²⁹ Zirvede alınan diğer önemli kararlardan biri, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kısa ve uzun vadeli hedeflerini belirleyen "Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi"nin imzalanmasıdır. Bu belge, üçüncü ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla yapılacak iş birliklerinin çerçevesini ortaya koymakla birlikte Türk iş birliğinin geleceğe yönelik çok boyutlu hedeflerini sistematik ve detaylı bir şekilde sunmaktadır.³⁰ Zirve toplantısında, "Türk Yatırım Fonu'nun kurulmasına yönelik adımlar atılmış ve Türkmenistan'ın gözlemci üye olarak teşkilata katılması teşkilatın kapsamını genişletmiştir.³¹ Türk Devletleri Teşkilatı'nın 9. Zirvesi 11 Kasım 2022 tarihinde Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in ev sahipliğinde, Semerkant'ta "Türk Medeniyeti İçin Yeni Dönem: Ortak Kalkınma ve Refaha Doğru" temasıyla gerçekleştirilmiştir. Zirveye Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkmenistan Halk Maslahatı Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orbán ve TDT Genel Sekreteri Baghdad Amreyev katılmıştır.³² Zirvede terörizm, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve İslam karşıtlığı gibi

28 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. 21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023, s. 26.

29 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. 21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023, s. 26.

30 Musabey Baki, Pelin, "Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi ve Türk İş Birliğinin Artan Jeostratejik Önemi", 01.11.2022, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi-ve-turk-is-birliginin-artan-jeostratejik-onemi> Erişim: 08.01.2024

31 Musabey Baki, Pelin, "Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi ve Türk İş Birliğinin Artan Jeostratejik Önemi", 01.11.2022, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi-ve-turk-is-birliginin-artan-jeostratejik-onemi> Erişim: 08.01.2024

32 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. 21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023, s.28

küresel sorunlarla ortak mücadele edilmesi kararı alınmış, Türkiye'nin Asya'daki ekonomik iş birliği hedefi olan "Yeniden Asya Girişimi"ne destek verilmiştir.³³ Zirvede alınan önemli kararlar arasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin gözlemci üye statüsüne kabul edilmesi ve Kıbrıs'ın Türk Dünyası için ortak bir me-sele olarak değerlendirilmesi yer almaktadır.³⁴

Türk Devletleri Teşkilatı'nın 10. Zirvesi ise 3 Kasım 2023 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da "Türk Devri" temasıyla toplanmıştır. Zirveye katılan liderler, üye ülkeler arasında savunma sanayisi, ticaret ve lojistik iş birliğinin artırılmasını hedefleyen "Astana Senedi"ni kabul etmiştir. Ayrıca, Astana'nın 2024 Türk Dünyası Finans Merkezi, İstanbul'un ise 2025 Türk Dünyası Finans Merkezi olarak ilan edilmesi kararlaştırılmıştır.³⁵ Ayrıca, bu zirvede ele alınan Türk Yatırım Fonu ve Orta Koridor Projesi gibi stratejik girişimler, Türk dünyasında ekonomik entegrasyonu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Zirve sırasında, katılımcı ülkeler Gazze'deki şiddet olayları ve insani durum hakkında endişelerini dile getirmiş ve iki devletli çözümün önemini vurgulamışlar.³⁶

Son olarak, Türk Devletleri Teşkilatı 11. Zirvesi, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov'un ev sahipliğinde 6 Kasım 2024 tarihinde Bışkek'te hayata geçirilmiştir. Zirveye Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Macaristan Başbakanı Viktor Orbán, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ersin Tatar katılmışlar.³⁷ 2024 Bışkek Zirvesi "Türk Dünyasının Güçlendirilmesi: Ekonomik Entegrasyon, Sürdürülebilir Kalkınma, Dijital Gelecek ve Herkes İçin Güvenlik" temasıyla Türk dünyasının entegrasyonunu güçlendiren önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zirvede TDT'nin yeni bayrağı kabul edilmiştir. Bu bayrak, Türk kimliği, birliği ve kültürel mirası yansıtarak, geçmişle modern iş birliğini

33 Ongun, Yelda. "Türk Devletleri Zirvesi: Türkiye'nin Rolü ve Rusya'nın Tavrı", 16.11.2022, <https://yetkinreport.com/2022/11/16/turk-devletleri-zirvesi-turkiyenin-rolu-ve-rusyanin-tavri/> Erişim: 05.12.2024

34 Ongun, Yelda. "Türk Devletleri Zirvesi: Türkiye'nin Rolü ve Rusya'nın Tavrı", 16.11.2022, <https://yetkinreport.com/2022/11/16/turk-devletleri-zirvesi-turkiyenin-rolu-ve-rusyanin-tavri/> Erişim: 05.12.2024

35 Yeniçağ, "TDT Devlet Başkanları Konseyi 10. Zirvesi'nin Astana Bildirisi kabul edildi", 24.11.2023, <https://www.yeni-caggazetesi.com.tr/trt-devlet-baskanlari-konseyi-10-zirvesinin-astana-bildirisi-kabul-edildi-729551h.htm> Erişim: 06.12.2024

36 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler" (2024b), <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> Erişim: 12.11.2024

37 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler" (2024b), <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> Erişim: 12.11.2024

birleştiren bir simge olarak kabul edilmiştir.³⁸ Teşkilat bayrağının yeni tasarımı ortak aidiyet ve iş birliği ruhunu pekiştiren bir sembol olarak, Türk dünyasının gelecekteki entegrasyonunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır.³⁹

3. TÜRKİYE’NİN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI’NIN KURULUŞUNDAKİ DİPLOMATİK ÇABALARI VE LİDERLİK ROLÜ

SSCB’nin dağılması ve iki kutuplu uluslararası sistemin sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan belirsizlik ortamından en fazla etkilenen bölgelerden biri Türkistan olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde, küresel iletişim ve etkileşimden büyük ölçüde izole edilen ve birliğin sürekliliğini sağlama hedefi doğrultusunda ekonomik olarak Moskova’ya bağımlı hale getirilen Türkistan, Sovyetler Birliği sisteminin çöküşüyle yeni bir jeopolitik dinamiğin merkezine yerleşmiştir. Bağımsızlıklarını henüz kazanan ve yönetim tecrübesi sınırlı olan devletlerin bulunduğu bu bölge, uluslararası güçler arasında rekabetin hızla yoğunlaştığı bir alan haline gelmiştir.⁴⁰ SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan 15 devlet, tarihlerinde yeni bir döneme adım atarken bağımsızlığın getirdiği değişimleri anlamaya ve bu dönüşümlerin gerekliliklerini siyasi ve ekonomik sistemlerine entegre etmeye yönelik yoğun bir çaba içerisine girmiştir.⁴¹

Sovyetler Birliği (SSCB) döneminde Türkistan ülkeleri, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan merkezi otoriteye bağımlı bir sistem içerisinde yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda, bölge ülkeleri sahip oldukları hammaddeyi düşük fiyatlarla Moskova’ya devretmek zorunda kalırken, temel ihtiyaçlarını ve altyapı hizmetlerini de merkezi yönetimin kontrolü altında karşılamışlardır. Aynı zamanda, ekonomik ve kültürel sürdürülebilirlik açısından da birbirlerine bağımlı hale getirilmiş, ancak bu bağımlılık, Moskova’nın çıkarları doğrultusunda şekillendirilmiştir. Böylece, Türkistan ülkeleri kendi aralarında doğrudan bağımsız bir ekonomik ve sosyal ağ geliştirememiş, aksine SSCB’nin merkezî planlama sistemine entegre edilerek

38 Ahmet Yesevi Üniversitesi. “Türk Devletleri teşkilatı 11. Zirvesi: Öne çıkanlar ve gelecek beklentileri”, Avrasya Araştırma Enstitüsü, 2024, <https://www.eurasian-research.org/wp-content/uploads/2024/11/E-bulten-15.11.2024-No-369.pdf> Erişim: 09.12.2024

39 Eren, Hikmet. “Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları 11. Zirve Toplantısı: Yeni Bir Dönüm Noktası”, 11.11.2024, <https://ekoavrasya.net/turk-devletleri-teskilati-devlet-baskanlari-11-zirve-toplantisi-yeni-bir-donum-noktasi/> Erişim: 09.12.2024

40 Çalışır, Abdullah. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi: Orta Asya’da Bölgesel İşbirliği ve Entegrasyon” Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2019, s. 63.

41 Musabey Baki, Pelin. “Avrasya’da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi”, Bilge Strateji, 6 (11), 2014, s. 136.

Moskova'ya bağlı bir yapı içinde yönetilmiştir.⁴² Özbekistan'da yetiştirilen pamuk Kazakistan'da işlenirken, Kazak petrolü Kırgızistan'daki rafinerilerde damıtılmış ve tarım ile hayvancılık potansiyeli yüksek olan Kırgızistan, su kaynakları açısından Özbekistan'a bağımlı hale getirilmiştir. Türkmenistan ise yalnızca doğalgaz üretimine dayalı bir ekonomik yapıya sahip olup, bu zenginliğini işleyebilecek bir sanayi altyapısına kavuşamamıştır. Ayrıca tarım ve hayvancılık faaliyetleri, Sovyetler Birliği'nin kurduğu devlet çiftliklerinde gerçekleştirilmiş ve bu süreçler çoğunlukla bölgeye yerleştirilen Rus nüfus tarafından yönetilmiştir. Baskıcı Ruslaştırma politikaları ile bölgenin sosyal dokusu dönüştürülmüş, yerel halklar tarihsel ve kültürel köklerinden koparılmıştır.⁴³ Bu dönemde ulaşım yolları, haberleşme ağları ve enerji hatları konusunda Çarlık Rusya'sının yaklaşımı devam ettirilerek Moskova merkezli bir sistem planlanmış; bu durum, özellikle Kazakistan ve Kırgızistan gibi cumhuriyetlerde kayda değer bir Rus ve Slav nüfusunun yerleşimine zemin hazırlamıştır.⁴⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, miras kalan sınır düzenlemeleri ve merkezi yönetim politikaları, bölgedeki “dondurulmuş çatışmalar”⁴⁵ olarak adlandırılan sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sovyetler Birliği döneminde Moskova tarafından belirlenen su kaynaklarının paylaşım düzeni, SSCB'nin dağılmasının ardından bölgesel istikrarsızlık açısından önemli bir risk faktörü haline gelmiş ve bölgedeki anlaşmazlıkların temel unsurlarından biri olmuştur. Bununla birlikte, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan sınırlarının keşim noktasında yer alan Fergana Vadisi, sahip olduğu etnik çeşitlilik ve yüksek

42 Bilgin, Mert. 21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi içinde, *Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Bölgesel İlişkileri*, (Der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu ve Özlem Terzi), Der Yayınları, İstanbul, 2012, s.781.

43 Bilgin, Mert. 21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi içinde, *Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Bölgesel İlişkileri*, (Der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu ve Özlem Terzi), Der Yayınları, İstanbul, 2012, s. 781.

44 Turan Gül ve İlter Turan. *Türk Dış Politikasının Analizi içinde, Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri*, (Der. Faruk Sönmezoğlu,), Der Yayınları, İstanbul, 2004, s. 767.

45 Özalp, Mustafa, “Dünyada Bölgesel ve Küresel Savaş Riski Taşıyan: Dondurulmuş Çatışma Alanları” (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (7)1, 2024, s. 30) çalışmasında “Dondurulmuş çatışmalar” terimini, silahlı çatışmaların sona erdiği ancak taraflar arasında nihai bir çözüm sağlanamadığı, gerilimin devam ettiği ve yeniden patlak verme riski taşıyan anlaşmazlıkları olarak ifade eder. Dondurulmuş çatışmaların temel karakteristiği, çatışmanın görünürde sona ermiş olması fakat yeniden alevlenme potansiyelinin sürekli varlık göstermesidir. Günümüzde bu duruma örnek teşkil eden pek çok bölgesel kriz mevcuttur. Asya-Pasifik bölgesinde Çin-Tayvan gerilimi, Hindistan-Pakistan arasındaki Keşmir sorunu ve Kuzey Kore-ABD arasındaki nükleer silahlanma temelli kriz; Kafkasya'da Gürcistan'daki Abhazya meselesi ve yakın geçmişte çözüm sürecine giren Ermenistan-Azerbaycan arasındaki Yukarı Karabağ sorunu, Orta Asya'da Fergana Vadisi; Orta Doğu'da ise Filistin-İsrail çatışması ve Süveyş Kanalı çevresindeki jeopolitik rekabet bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ayrıca Doğu Avrupa'da Rusya-Ukrayna savaşı, donmuş çatışmaların sıcak çatışmaya dönüşebileceğinin güncel bir örneğidir. Bu tür çözülmemiş ihtilaflar, sadece ilgili bölgelerin güvenlik ve istikrarını tehdit etmekle kalmamakta, aynı zamanda küresel güvenlik ortamı üzerinde de ciddi riskler yaratmaktadır.

çatışma potansiyeli nedeniyle bölgesel güvenlik açısından kritik bir alan olarak öne çıkmaktadır. Sovyetler sonrası dönemde yaşanan güvenlik zafiyetleri, Fergana Vadisi'nde yasadışı ticaretin ve sınır ötesi suç faaliyetlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur.⁴⁶ Tacikistan'da 1992-1997 yılları arasında yaşanan iç savaş ve bölgede etkisini artıran radikal İslami hareketler, bölge ülkelerinin güvenlik sorunlarını daha da derinleştirmiştir. Ayrıca, bölgenin Sovyetler Birliği tarafından işgali sonrasında daha da istikrarsız hale gelen Afganistan'a olan coğrafi yakınlığı, bu ülkeler için ek bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Bu koşullar altında, bölge devletleri toprak bütünlüklerini koruma, bağımsızlıklarını pekiştirme, siyasal ve ekonomik dönüşümlerini gerçekleştirme ve uluslararası sistemle entegrasyon sağlama çabalarına öncelik vermiştir.⁴⁷ Bölgeye komşu Pakistan ile Hindistan arasındaki çözülmemiş Keşmir sorunu, bölgedeki tedirginlikleri artıran önemli bir çatışma riski oluşturmaktadır. Ayrıca, İran İslam Cumhuriyeti'nin bölgeye yönelik müdahaleci politikaları ve rejim ihracı çabaları, bölge ülkelerinin mevcut rejimlerini koruma çabalarını yoğunlaştırmalarına yol açmaktadır.⁴⁸ Bölgesel istikrarsızlık ve uluslararası düzeydeki güç dinamikleri, Asya, Orta Doğu ve Kafkaslar gibi stratejik bölgelerdeki ülkelerin karşılaştığı yapısal sorunları derinleştirmiştir. Bu tür olumsuz değişkenler, tek başına derinlemesine bir araştırma konusunu teşkil edebilecek kadar geniş ve çok boyutlu bir alanı kapsamaktadır. Ancak, bu çalışmanın ana odak noktasından bağımsız olduğu için, söz konusu sorunlara ilerleyen bölümlerde yer verilmeyecektir. Bu aşamada yalnızca ilgili problemler ve bu problemlerin temel kaynaklarına dair bir inceleme yapılmasının amacı, çalışmamızın ana teması olan Türk Devletleri Teşkilatı'na geçiş öncesinde, bölgenin siyasal portresini daha kapsamlı bir şekilde sunabilmektir. Bu bağlamda, bölge ülkelerinin iş birliği arayışlarının stratejik önemi, bölge dışı aktörlerin bölgeye olan ilgisi ve bu ülkelerin küresel düzeydeki entegrasyon süreçlerinde karşılaştıkları yapısal sorunların daha iyi anlaşılabilmesi için bu açıklamaların kritik bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca NATO çerçevesinde komünizm tehdidine karşı savunma hattı oluşturan Türkiye, SSCB'nin çöküşü ve iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle 1990'lı yıllarda dış politikasını yeniden şekillendirmiştir. Bu

46 Kamalov, İlyas. *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2011, s. 30-35.

47 Kamalov, İlyas. *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2011, s. 30-35.

48 Çalışır, Abdullah. "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi: Orta Asya'da Bölgesel İşbirliği ve Entegrasyon" Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2019, s. 64.

dönemde, Türkiye komünizme karşı bir “uç karakol”⁴⁹ olma rolünden çıkarak, demokratik, laik ve Müslüman bir ülke modeli benimsemiş, pazar ekonomisini kabul eden bir ülke olarak daha geniş bir uluslararası profil üstlenmiştir. Bu dönüşüm, sadece Türkiye’nin dış politikasını değil, aynı zamanda bölge halklarını da ortak bir kader etrafında birleşmeye ve tarihi ile kültürel bağlarını güçlendirmeye yönlendirmiştir. Türkiye ise bu dayanışma anlayışını, rasyonel bir stratejiyle pekiştirerek Türk Devletleri Teşkilatı gibi bölgesel iş birliği organizasyonlarının öncüsü olma yolunda önemli adımlar atmıştır.⁵⁰

Bu bağlamda Türkiye, 1990’ların başında Türkistan ülkelerinin siyasi ve ekonomik dönüşüm süreçlerinde belirleyici bir rol üstlenmeyi amaçlamıştır. Özellikle, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 1991’de gerçekleştirdiği bölge ziyaretinin ardından, Türkiye ile Türkistan ülkeleri arasında kültürel ve ekonomik ilişkilerde önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu ziyaretin etkisiyle, birçok Türkistan lideri Ankara’yı ziyaret etmiş, 1992 yılında ise Başbakan Süleyman Demirel “Adriyatik’ten Çin Seddine kadar” olan Türk dünyası söylemini benimsemiştir.⁵¹ Bu süreçte, Türkiye’nin Türk Dünyası söylemi güçlenmiş, bunun ardından Türkiye, 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını ilan eden Türkistan ve Kafkasya cumhuriyetleriyle ikili ilişkilerini güçlendirmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Eylül 1991’de Türkiye’yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret, o zamana kadar gündeme gelmeyen önemli görüşmelere vesile olmuştur. Aynı dönemde, Türkiye, Azerbaycan’ın 30 Ağustos 1991’de, Özbekistan ve Kırgızistan’ın ise 31 Ağustos 1991’de bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından, bu ülkeleri bağımsızlıklarını tanıyan ilk devlet olmuştur. Bu adım, Türkiye’nin Türkistan ve Kafkasya cumhuriyetleriyle olan diplomatik ilişkilerini derinleştirirken, Türk dünyasıyla kurulan bağların daha da güçlenmesine zemin hazırlamıştır.⁵² Bu dönemde, Türkiye’nin uluslararası arenadaki konumu, deneyimi ve NATO üyesi olarak sahip olduğu stratejik önem, Türk dünyasıyla ilişkilerinde etkili bir köprü görevi üstlenmesini sağlamıştır. Bağımsızlıklarını ilan eden Türk

49 “Uç karakol” ifadesi, bir ülkenin, özellikle Soğuk Savaş dönemi bağlamında, stratejik bir noktada, savunma veya koruma amacıyla ön cephe rolü üstlendiğini anlatan bir terimdir. Türkiye, Sovyetler Birliği’nin Batı’ya yönelik tehditlerine karşı, NATO çerçevesinde Batı’nın güvenliğini sağlamak için önemli bir savunma hattı oluşturmuş ve bu nedenle Batı dünyası için kritik bir “uç karakol” işlevi görmüştür.

50 Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2010, s.461.

51 Akgün Sibel ve Özge Kenar. “The International Actor Level and Situation of Turkey’s Relations with the Organization of Turkic States”. *Sakarya Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2023, s. 109.

52 Aydın, Mustafa. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980- 2001*, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 371.

Cumhuriyetlerini ilk tanıyan ülke olan Türkiye, bu ülkelerde büyükelçilik açarak diplomatik ilişkilerde öncü bir rol üstlenmiştir.⁵³ Ayrıca, Türk Cumhuriyetlerine yapılan ilk üst düzey ziyaretlerin Türkiye tarafından gerçekleştirilmesi ve bu ülkelerin liderlerinin ilk resmi temaslarını Türkiye ile yapmaları, Türkiye'nin bu süreçteki önemini ve liderliğini ortaya koymuştur. Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası kuruluşlara, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) gibi bölgesel organizasyonlara üyelik süreçlerine destek vermiştir. Bunun yanı sıra, Türk Cumhuriyetlerinin NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) programına katılmaları gibi stratejik adımlarda da Türkiye'nin rehberliği önemli olmuştur.⁵⁴

Türkiye'nin, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) kuruluşundaki öncü rolü, bu liderliğin tarihî köklerini ortaya koymaktadır. 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile resmîyet kazanan bu yapı, Türkiye'nin girişimleri ve çabalarıyla şekillenmiştir.⁵⁵ Bu süreçte Türkiye, diğer Türk devletleri ile bağlarını derinleştirmek için kapsamlı diplomatik ilişkiler geliştirmiş ve bu ülkeler arasında bir koordinasyon mekanizmasının oluşturulmasında önemli bir katalizör olmuştur. Türkiye'nin tarihi bağları ve Türk dünyasındaki entelektüel birikimi, teşkilatın temellerini sağlamlaştırmada kritik bir rol oynamıştır.⁵⁶

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında, Türkiye, Türk Cumhuriyetlerine özel bir ilgi ve destek sunarak, Türk dünyası arasında iş birliğini geliştirmeyi temel hedeflerinden biri haline getirmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin öncülüğünde, Türk Devlet Başkanları Zirveleri düzenlenmeye başlanmıştır. 1992 yılında Süleyman Demirel'in Türkistan ve Azerbaycan'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında dile getirilen öneri ile Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri süreci başlatılmıştır. İlk zirve, 30-31 Ekim 1992 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiş ve bu tarihi toplantıya Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebülfeyz Elçibey, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov katılmıştır. Zirvenin düzenlenmesi ve liderlerin bir araya

53 Çetin, Nur. *Central Asian States' Relations with Turkey (1991-2020)*, (Ed. Murat Yorulmaz and Serdar Yılmaz), The Changing Perspectives of Central Asia in the 21st Century, Kriter Yayınları, İstanbul, 2020, s. 148.

54 Çetin, Nur. *Central Asian States' Relations with Turkey (1991-2020)*, (Ed. Murat Yorulmaz and Serdar Yılmaz), The Changing Perspectives of Central Asia in the 21st Century, Kriter Yayınları, İstanbul, 2020, s. 148.

55 Gündoğdu, Serkan. "Türkiye'nin Jeopolitik Açılımı: Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı", Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(3), 2023, s. 271.

56 Gündoğdu, Serkan. "Türkiye'nin Jeopolitik Açılımı: Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı", Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(3), 2023, s. 275.

getirilmesinde dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın büyük katkıları olmuştur.⁵⁷ Zirve, Ankara Bildirisi'nin imzalanmasıyla sonuçlanmış ve bu belgeyle taraflar, egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı ve birbirlerinin iç işlerine karışmama ilkeleri temelinde iş birliğini geliştirme kararlılıklarını ortaya koymuşlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası arenada kendilerine yer edinmeye çalışan Türk Cumhuriyetleri açısından, Türkiye'nin sağladığı bu destek son derece kritik bir adım olmuştur. Bu süreç, sadece siyasi ve diplomatik ilişkilerin güçlenmesine değil, aynı zamanda Türk dünyasının ortak değerler temelinde bir araya gelmesine de katkı sunmuştur.⁵⁸

Türkiye, TDT çatısı altında ekonomik entegrasyonu güçlendirmek için aktif bir politika izlemektedir. Türk devletleri arasındaki ticaret hacminin artırılması, ortak enerji projelerinin teşvik edilmesi ve ulaştırma ağlarının iyileştirilmesi gibi alanlarda liderlik yapmaktadır. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi ve Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) gibi stratejik projeler, Türkiye'nin ekonomik iş birliğindeki merkezî rolünü göstermektedir. Bu projeler, sadece bölgesel kalkınmayı desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda Türk dünyasının küresel enerji ve lojistik haritasındaki önemini artırmaktadır.⁵⁹ Kültürel alanda ise Türkiye, Türk dünyası ile ortak değerleri koruma ve geliştirme misyonunu üstlenmiştir. Türk Konseyi bünyesinde yürütülen dil, tarih ve eğitim projelerinde Türkiye'nin liderliği belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Özellikle Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi kuruluşlar, bu çerçevede önemli çalışmalar yürütmektedir. Türkiye'nin bu alanlardaki katkıları, Türk dünyasında ortak kimlik ve dayanışma duygusunu güçlendirmekte ve gelecek nesillerin bu bağları sürdürmesine yönelik bir temel oluşturmaktadır.⁶⁰

Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı'ndaki liderliği, bölgesel ve küresel dengelerde de önemli bir etki yaratmaktadır. Teşkilat, Türkistan, Kafkasya ve Avrupa arasında bir köprü işlevi görmektedir ve bu konumuyla Türkiye, Türk dünyasının küresel diplomasideki ağırlığını artırmaktadır. Türkiye'nin, TDT aracılığıyla Türk devletlerini uluslararası arenada daha görünür kılma çabaları, bu bağlamda

57 Kuandikoğlu Kıdranlı, Darhan. *Türk Konseyi (Türk Keneşi)*, (Ed. M. Turgut Demirtepe and Murat Yılmaz), Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, s. 577.

58 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler" (2024b), <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> Erişim: 12.11.2024

59 Tomar, Cengiz. "Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi", 19.11.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktası-türk-dünyası-2040-vizyon-belgesi/2425103> Erişim: 03.12.2024

60 Tomar, Cengiz. "Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi", 19.11.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktası-türk-dünyası-2040-vizyon-belgesi/2425103> Erişim: 03.12.2024

stratejik bir önem taşımaktadır. Türkiye, bu çerçevede, uluslararası örgütlerle iş birliğini artırmakta ve Türk dünyasının ortak çıkarlarını koruma hedefi doğrultusunda çaba göstermektedir.⁶¹

Türkiye, Türk dünyasına yönelik açılım stratejisini desteklemek amacıyla ekonomik, siyasi, diplomatik ve kültürel alanlarda çok sayıda araç ve mekanizmayı devreye sokmuştur. Bu çerçevede, Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA) faaliyetleri, bölge ülkelerine sağlanan Eximbank kredileri, Cumhurbaşkanlığı düzeyinde gerçekleştirilen resmi ziyaretler, bölge ülkelerinde Türk diplomatik misyonlarının açılması ve bu ülkelerin diplomat ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Dışişleri Bakanlıkları personelinin Türkiye'de eğitilmesi gibi uygulamalar dikkat çekmektedir. Ayrıca, ikili ekonomik, ticari ve kültürel projelerin hayata geçirilmesi, Türkiye'nin bölgeyle kurduğu çok boyutlu ilişkilerin önemli bir parçasını oluşturmuş olup söz konusu ülkelerin kolluk kuvvetlerinin ve ordularının eğitimi ve yetiştirilmesi adına önemli programlar geliştirmiştir.⁶²

1992 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı tarafından başlatılan "Büyük Öğrenci Projesi" kapsamında, bölge ülkelerinden gelen öğrencilere Türkiye'de burslu eğitim imkânı sağlanmış ve bölgedeki eğitim altyapısına yönelik yatırımların önü açılmıştır. Bu girişimle, toplumsal düzeyde oluşacak kültürel yakınlaşmanın, Türkiye ile bölge ülkeleri arasında iş birliği süreçlerini destekleyici bir rol üstleneceği öngörülmüştür. Kültürel iş birliğini artırmaya yönelik diğer önemli adımlar arasında 1993 yılında Ankara'da kurulan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), aynı yıl yayına başlayan TRT Avrasya kanalı ve bölge ülkelerinde Latin alfabesine geçiş sürecine verilen destekler yer almaktadır.⁶³

Türkistan Türk Cumhuriyetleri, bu dönemde Türkiye'nin sağladığı destekle genç kadroların yetiştirilmesine ve Rusya'ya karşı bağımsızlıklarını güçlendirecek politikalar geliştirmeye öncelik vermiştir. Türkiye'nin yardımları sayesinde bu cumhuriyetler, küresel ve bölgesel örgütlerle ilişkilerini güçlendirmiş, uluslararası alanda tanınma süreçlerini hızlandırarak dünyaya daha fazla açılma çabası içinde olmuşlardır. Ayrıca, Sovyet eğitim anlayışından uzaklaşarak yeni nesillere farklı bir kimlik kazandırmayı hedeflemişler ve bu doğrultuda Türkiye ile eğitim

61 Ünver, Osman Can. "Yeni Asya Jeopolitiği Bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı", BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi, 5(4), (2024), s. 391.

62 Turan Gül ve İlter Turan. *Türk Dış Politikasının Analizi içinde, Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri*, (Der. Faruk Sönmezoğlu,), Der Yayınları, İstanbul, 2004, s. 760-761.

63 Musabey Baki, Pelin. "Avrasya'da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi", Bilge Strateji, 6 (11), 2014, s. 141.

alanında olan iş birliğinin derinleşmesini talep etmişlerdir. Bu çerçevede, Kazakistan'da Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi ve Kırgızistan'da Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi gibi önemli eğitim kurumları kurulmuştur.⁶⁴

Türk dünyasının birliğini hedefleyen bu çabalar, aynı zamanda bölge dışı aktörlerin etkisini dengelemeye yönelik stratejik bir yaklaşımı da yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin rehberliğinde kurulan mekanizmalar, Türk Cumhuriyetleri arasında daha güçlü bir dayanışma zemini oluşturarak bölgesel barış ve istikrarın korunmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. Ayrıca, Türk dünyasının küresel sistemdeki görünürlüğünün artması, Türkiye'nin liderliğinde yürütülen diplomatik faaliyetler sayesinde mümkün olmuştur.⁶⁵ Türkiye, bu süreçte yalnızca ekonomik ve siyasi bir aktör değil, aynı zamanda Türk kimliğinin ve kültürel mirasının korunup gelecek nesillere aktarılmasında da bir öncü olmuştur. Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında yürüttüğü iş birliği girişimleri, Türk dünyasının geleceği açısından umut vadeden bir perspektif sunmaktadır. Bu teşkilat, Türkiye'nin öncülüğünde, bölgesel iş birliğinin derinleşmesi, ortak sorunlara çözüm üretilmesi ve Türk dünyasının uluslararası sistemde daha güçlü bir aktör haline gelmesi yolunda kritik bir platform olarak yükselmeye devam etmektedir.

4. TÜRKİYE'NİN, TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜYE VE GÖZLEMCİ ÜLKELERİ İLE STRATEJİK İŞ BİRLİKLERİ

4.1. Türkiye ve Azerbaycan'ın, Türk Devletleri Teşkilatı Çatısı Altındaki Stratejik İş Birliği

Türkiye ve Azerbaycan arasında yüzyılları aşan köklü tarihsel ve kültürel bağlar, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) altında yeni bir boyuta taşınmıştır. TDT, 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile kurularak Türk dünyasını bir araya getiren bir çatı platform olmuştur. Türkiye ve Azerbaycan, bu teşkilat altında stratejik ortaklıklarını hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde derinleştirme fırsatı bulmuştur.⁶⁶ Türkiye ile Azerbaycan arasındaki “Bir millet, iki devlet” anlayışı çerçevesinde şekillenen ilişkiler, TDT kapsamında daha sistematik bir yapıya ka-

64 Çalısır, Abdullah. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi: Orta Asya'da Bölgesel İşbirliği ve Entegrasyon” Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2019, s. 77.

65 Çalısır, Abdullah. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi: Orta Asya'da Bölgesel İşbirliği ve Entegrasyon” Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2019, s. 69.

66 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması” (2024a), https://www.turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf Erişim:19.11.2024

vuşarak uluslararası diplomaside örnek teşkil eden bir model haline gelmiştir. Bu ilişkiler ortak tarihsel miras ve dil birliği gibi sağlam temellere dayanmaktadır. TDT, bu ortak zemini esas alarak, iki ülkenin diğer üye devletlerle de kültürel ve ekonomik iş birliğini güçlendiren projeler geliştirmesine olanak tanıyan bir platform sunmaktadır.⁶⁷

Enerji sektörü, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki stratejik iş birliğinin en öne çıkan alanlarından biridir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı) gibi projeler, iki ülkenin hem ekonomik güçlerini birleştirdiği hem de Avrupa'nın enerji arz güvenliğine katkıda bulunduğu stratejik girişimlerdir.⁶⁸ Bu projeler, sadece enerji kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmayı değil, aynı zamanda TDT'nin enerji bağımsızlığı vizyonunu da desteklemektedir.

Türkiye ve Azerbaycan, savunma alanında da önemli adımlar atmış ve bu iş birliği, özellikle 2020'deki İkinci Karabağ Savaşı sırasında önemli bir testten geçmiştir.⁶⁹ Türkiye'nin, Azerbaycan'a sağladığı çok boyutlu destek, TDT içindeki üye ülkelerin dayanışma örneği olarak uluslararası alanda dikkat çekmiştir. Bu kapsamda, askeri teknolojilerin transferi, ortak tatbikatlar ve savunma sanayii projeleri gibi çalışmalar, iki ülkenin güvenlik alanındaki ortak çıkarlarını daha da ileriye taşımıştır.⁷⁰

TDT kapsamında eğitim ve kültürel projelerde de dikkat çekici bir iş birliği görülmektedir. Ortak eğitim programları ve öğrenci değişim projeleri, iki ülkenin geleceğine yönelik stratejik insan kaynağını desteklemektedir. Bunun yanı sıra, ortak kültür festivalleri ve sanat etkinlikleri aracılığıyla, Türk dünyasındaki diğer ülkelerle de kültürel etkileşim artırılmaktadır. Ulaştırma alanında ise Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projeler, bölgesel entegrasyonu pekiştirirken, ekonomik ticaret hacmini arttırmak amacıyla kullanılmaktadır.⁷¹ TDT altındaki ortaklıklar,

67 Yüce, Mehmet. "Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Dün, Bugün ve Yarın", 01.11.2023, <https://kriterdergi.com/dosya-100-yil/cumhuriyetin-100-yilinda-turkiye-azerbaycan-iliskileri-dun-bugun-ve-yarin?> Erişim: 14.01.2025

68 Kızılay, Şeyma. "Türkiye'nin Azerbaycan Desteği ve Stratejisi", 08.10.2020, <https://politikaakademisi.org/2020/10/08/turkiyenin-azerbaycan-destegi-ve-stratejisi/> Erişim: 15.01.2025

69 Hasanoğlu, Murteza ve Asim Memmedov, Bahtiyar Maharramov. "İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan-Türkiye İlişkiler", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 3(3), 2020, s. 522.

70 Veliev, Cavid. "Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30 Yılına Özet", 14.01.2022, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-azerbaycan-diplomatik-iliskilerinin-30-yilinin-ozeti?> Erişim: 15.01.2025

71 Bayrakdar, Oğuz Kağan ve Burcu Temür. "Azerbaycan Türkiye Çok Taraflı İlişkilerine Yön Veren Dinamikler: TDT-TÜRK-SOY-TÜRKPA", 8(30), 2024, s. 20.

Türkiye ve Azerbaycan'ın uluslararası arenada daha güçlü bir duruş sergilemesini sağlamıştır. İki ülke, TDT zirvelerinde birçok stratejik karar alınmasına öncülük etmiş ve diğer Türk cumhuriyetleriyle ortak çalışma zeminlerini genişletmiştir. Bu zirvelerde ele alınan ulaştırma koridorları, ticaret kolaylıkları ve ekonomik entegrasyon projeleri, TDT'nin uzun vadeli hedeflerini desteklemektedir.

Türkiye ve Azerbaycan, TDT'nin geleceğine önemli katkı sağlayan kritik aktörlerden olmuşlardır. Ortak dil, tarih ve kültür vurgusu ile yola çıkan bu iki ülke, sadece kendi aralarındaki bağları değil, aynı zamanda Türk dünyasındaki diğer ülkelerle olan iş birliğini de derinleştirmektedir. Bu perspektifte, yeni enerji projeleri, dijital altyapı yatırımları ve askeri iş birlik protokolleri TDT'nin stratejik hedeflerine katkıda bulunmaya devam edecektir.⁷² Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik iş birliğini TDT altında ele almak, bu özel ilişkinin bölgesel ve uluslararası dinamiklerdeki etkisini anlamak için kritik bir önem taşımaktadır. Tarihsel ve kültürel bağlardan enerji ve savunmaya, diplomatik çalışmaların derinleştirilmesinden ekonomik projelere kadar uzanan geniş bir yelpazede bu iş birliğin etkileri hissedilmektedir. TDT, bu stratejik ortaklığı desteklemekle kalmayıp aynı zamanda bu iş birliğini daha geniş bir alana yayarak Türk dünyasının geleceğini şekillendiren bir rol üstlenmektedir.

4.2. Türkiye ve Kazakistan'ın, Türk Devletleri Teşkilatı Çatısı Altındaki Stratejik İş Birliği

Türkiye ve Kazakistan, köklü tarihsel bağlarını, coğrafi avantajlarını ve ekonomik potansiyellerini, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altında stratejik bir iş birliği modeline dönüştürerek çağın gerekliliklerine uygun bir şekilde güçlendirmektedir. 2009 yılında kurulan Türk Konseyi, Türk dünyasını birleştiren en önemli platformlardan biri haline gelmiştir ve Türkiye ile Kazakistan arasındaki iş birliğinin derinleşmesine büyük katkı sağlamıştır.⁷³ Bu kapsamda, her iki ülkenin liderleri, “geliştirilmiş stratejik ortaklık” anlayışıyla, ikili ilişkileri daha da ileri taşımak için ortak çabalar göstermektedir.⁷⁴

72 Özçelik, Sezai. “Stratejik Kardeşlik: Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, 08.08.2022, <https://www.qha.com.tr/yazarlar/prof-dr-sezai-ozcelik-35/stratejik-kardeslik-turkiye-azerbaycan-iliskileri-429599?> Erişim: 15.01.2025

73 T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Türkiye ile Kazakistan köklü ilişkilere sahip iki kardeş ülkedir”, 10.05.2022, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/136832-turkiye-ile-kazakistan-koklu-iliskilere-sahip-iki-kardes-ulkedir-?> Erişim: 15.01.2025

74 T.C. İletişim Başkanlığı “Türkiye ile Kazakistan arasında Geliştirilmiş Stratejik Ortaklığa İlişkin Ortak Bildirisi yayımlandı”, (2022a), <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiye-ile-kazakistan-arasında-gelistirilmis-stratejik-ortakliga-iliskin-ortak-bildirisi-yayimlandi?> Erişim: 15.01.2025

TDT çatısı altında gerçekleştirilen projeler, özellikle ulaştırma ve lojistik alanlarında iki ülke arasında önemli bir sinerji oluşturmaktadır. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı ve Orta Koridor gibi projeler, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret yollarını entegre ederek, Kazakistan'ın Avrasya bölgesindeki stratejik konumunu daha da öne çıkarmaktadır.⁷⁵ Bu projeler, sadece ticaret hacmini artırmakla kalmayıp, bölge genelindeki ekonomik bağlantılılığı da güçlendirmektedir.⁷⁶

Ekonomik iş birliğinin yanı sıra, Türkiye ve Kazakistan arasındaki savunma ve güvenlik alanlarındaki dayanışma da dikkat çekmektedir. Türkiye'nin savunma sanayiinde ulaştığı ileri teknoloji, Kazakistan'ın askeri kapasitesinin modernizasyonuna önemli katkılar sağlamaktadır. İki ülke arasında gerçekleştirilen ortak askeri tatbikatlar ve teknoloji transferleri, bölgesel güvenlik alanında yeni bir dayanışma modeli sunmaktadır.⁷⁷ Örneğin, 2023 yılında Kazakistan Silahlı Kuvvetleri, Türkiye'den Bayraktar TB2 insansız hava araçları satın almış ve bu sistemler Kazakistan'ın askeri operasyonel kabiliyetini artırmıştır.⁷⁸ Ayrıca, Türk savunma şirketi ASELSAN ile Kazakistan arasında askeri iletişim sistemleri geliştirilmesi için bir ortaklık anlaşması imzalanmıştır.⁷⁹ Bu iş birlikleri, Türk dünyasında bir dayanışma mesajı niteliği taşıyarak siyasi ve stratejik anlamda öne çıkmaktadır.⁸⁰

Kültürel ve akademik iş birlikler, Türkiye ve Kazakistan'ın TDT kapsamındaki ilişkilerinin bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Ortak düzenlenen kültür festivalleri ve sanat etkinlikleri, iki ülke arasındaki tarihsel ve kültürel bağları daha da güçlendirirken, halklar arası iletişimi derinleştirmektedir.⁸¹ Ayrıca, öğrenci değişim programları ve akademik iş birlik protokolleri, gelecekteki liderler arasında daha sıkı bağlar oluşturarak, her iki ülkenin insan kaynağını daha iyi

75 Kafkassam, "Türk Devletleri Teşkilatı 10. Zirve Bildirisi Astana, Kazakistan", 04.11.2023, <https://kafkassam.com/turk-devletleri-teskilati-10-zirve-bildirisi-astana-kazakistan.html>? Erişim: 17.01.2025

76 Beyaz, Zafer Fatih. "Türkiye ile Kazakistan arasında Geliştirilmiş Stratejik Ortaklığa İlişkin Ortak Bildirisi" yayımlandı", 11.05.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ile-kazakistan-arasinda-gelistirilmis-stratejik-ortakliga-iliskin-ortak-bildirisi-yayimlandi/2584355>? Erişim: 17.01.2025

77 Kırım Haber Ajansı, "Türkiye ve Kazakistan askeri işbirliğini güçlendirecek", 13.09.2024, <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/turkiye-ve-kazakistan-askeri-isbirligini-guclendirecek-494632> Erişim: 15.01.2025

78 Azman, Kaan. "Kazakistan ANKA SİHA'larını 2023'e kadar teslim alacak", 27.11.2021, <https://www.defenceturk.net/kazakistan-anka-sihalarini-2023e-kadar-teslim-alacak> Erişim: 26.01.2025

79 Aselsan 2023 Faaliyet Raporu, 2023, s. 17, https://wwwcdn.aselsan.com/api/file/ASELSAN_2023_FAALİYET_RAPO-RU_20240530.pdf? Erişim: 26.01.2025

80 Beyaz, Zafer Fatih. "Türkiye ile Kazakistan arasında Geliştirilmiş Stratejik Ortaklığa İlişkin Ortak Bildirisi" yayımlandı", 11.05.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ile-kazakistan-arasinda-gelistirilmis-stratejik-ortakliga-iliskin-ortak-bildirisi-yayimlandi/2584355>? Erişim: 17.01.2025

81 Purtaş, Fırat. *Kazakistan ve Türkiye Arasında Kültür ve Sanat Alanındaki İlişkiler*. Nursultan Nazarbayev Büyük Bozkırın Manevi Dirilişi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara, 2018, s.198.

bir şekilde planlamasına olanak tanımaktadır.⁸² Bunun yanı sıra, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin Kazakistan'da faaliyet göstermesi, iki ülke arasındaki akademik ve kültürel iş birliğinin önemli bir göstergesidir. Bu üniversite, Türk dünyasının ortak tarihi ve kültürel mirasını akademik araştırmalara dönüştürerek, genç liderlerin yetişmesine katkıda bulunmaktadır.⁸³

Türkiye ve Kazakistan, enerji ve tarım gibi stratejik alanlarda da birlikte çalışmalar yürütmektedir. Tarım alanında ortak projeler ve teknik destek programları, iki ülkenin tarımsal verimliliğini artırma hedefini desteklemektedir.⁸⁴ 2024 yılında Türkiye ile Kazakistan arasında imzalanan tarım iş birliği anlaşması kapsamında, Kazakistan'ın tahıl ihracatında Türkiye'ye öncelik tanınmıştır. Bu anlaşma, iki ülke arasında tarımsal ticaretin güçlenmesine ve stratejik iş birliğinin derinleşmesine önemli bir katkı sağlamıştır.⁸⁵ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev'in liderliğinde gerçekleştirilen çeşitli zirve toplantıları, iki ülkenin TDT kapsamındaki dayanışmasını daha da artırmıştır. Bu zirveler, Türkiye ve Kazakistan'ın TDT'nin vizyonunu gerçekleştirme yolunda kritik bir rol oynamasını sağlamaktadır. Liderler, TDT'yi bölgesel barış ve refahın sağlanmasında bir model olarak tanımlamış ve gelecekteki projelerde daha yoğun bir iş birliği sözü vermiştir.⁸⁶ Kazakistan Cumhuriyeti'nin başlangıçtan bu yana TDT zirvelerine her zaman üst düzey seviyesinde katılması, ülkenin bu teşkilata ve Türk Cumhuriyetleri işbirliğine verdiği önemi göstermektedir. Türkiye ve Kazakistan arasındaki stratejik iş birliği, TDT kapsamında hem bölgesel entegrasyon hem de uluslararası dayanışma açısından örnek bir model oluşturmaktadır. Bu kapsamda, ulaştırma, enerji, savunma ve kültürel alanlarda atılan adımlar, TDT'nin gelecekteki rolünü şekillendirecek önemli katkılar sunmaktadır.

82 Bursa, Emre. "Türkiye-Kazakistan ilişkileri ve Yüksek Eğitim Politikaları", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 1(2), (2017), s. 2

83 Ahmet Yesevi Üniversitesi. "Türk Devletleri Teşkilatı Semerkant Zirvesi: Ortak Geçmişten Ortak Geleceğe", 2025, <https://www.eurasian-research.org/publication/turk-devletleri-teskilati-semerkant-zirvesi-ortak-gecmisten-ortak-gelecege/?lang=tr> Erişim: 28.01.2025

84 Güler, Bilge. "Türkiye ve Kazakistan ilişkileri derinleşiyor...", 07.09.2024, <https://www.turkgun.com/turk-dunyasi/turkiye-ve-kazakistan-iliskileri-derinlesiyor/249081?> Erişim: 17.01.2025

85 Kırım Haber Ajansı, "Türkiye ve Kazakistan askeri işbirliğini güçlendirecek", 13.09.2024, <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/turkiye-ve-kazakistan-askeri-isbirligini-guclendirecek-494632> Erişim: 15.01.2025

86 Özpinar, Zeynep Gizem. "Ortak Vizyonla Güçlenen Birliklilik: Türk Devletleri Teşkilatı 11. Zirvesi ve Bişkek Deklarasyonu", 08.11.2024, <https://tudpam.org/ortak-vizyonla-guclenen-birliklilik-turk-devletleri-teskilati-11-zirvesi-ve-biskek-deklarasyonu/?> Erişim: 25.01.2025

4.3. Türkiye ve Kırgızistan'ın, Türk Devletleri Teşkilatı Çatısı Altındaki Stratejik İş Birliği

Türkiye ve Kırgızistan, köklü tarihsel bağları ve kültürel ortaklıkları sayesinde, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altında stratejik iş birliğini her geçen gün güçlendiren iki önemli ülkedir. 2009 yılında kurulan Türk Konseyi, Türk dünyasının ekonomik, siyasi, kültürel ve eğitim alanlarında iş birliğini artırmayı hedeflerken, Türkiye ve Kırgızistan arasındaki ilişkiler de bu teşkilat aracılığıyla yeni bir boyut kazanmıştır. TDT'nin sağladığı platform sayesinde her iki ülke, ortak projeler ve girişimlerle yalnızca ikili ilişkileri değil, aynı zamanda Türk dünyasının bütünleşmesini sağlamada önemli bir rol üstlenmiştir.

Ekonomik iş birliği, Türkiye ve Kırgızistan arasındaki ilişkilerin temel unsurlarından biridir. Türkiye, Kırgızistan'ın başlıca ticaret ortaklarından biri olarak, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) iş birliğini desteklemektedir. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çerçevesinde düzenlenen ekonomik forumlar ve iş dünyası toplantıları, iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, 2023 yılında gerçekleştirilen Türk Dünyası İş Forumu'nda, ticaretin kolaylaştırılması amacıyla "Ortak Ekonomik Alan"ın kurulması, Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi'nin oluşturulması ve TDT üye ülkeleri arasında "Hizmetler ve Yatırım Serbest Ticaret Anlaşması"nın imzalanması gibi adımlar gündeme gelmiştir. Bu girişimler, bölgesel ticaretin geliştirilmesine verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır.⁸⁷

Ulaştırma ve lojistik alanında Türkiye ve Kırgızistan arasındaki iş birliği, TDT'nin desteklediği projelerle yeni bir ivme kazanmıştır. Orta Koridor, iki ülkenin ticari bağlarını güçlendiren önemli adımlardandır. Türkiye'nin coğrafi konumu, Kırgızistan'ın ise Türkistan'daki stratejik pozisyonu, bu projelerin başarıya ulaşmasında kilit rol oynamaktadır.⁸⁸ Özellikle Kırgızistan'ın demiryolu ve karayolu altyapısının Türkiye ile uyumlu hale getirilmesi, Türk ürünlerinin Türkistan pazarlarına erişimini kolaylaştırmakta ve Kırgızistan'ın uluslararası ticaret güzergâhlarındaki önemini artırmaktadır.

Eğitim ve kültürel iş birliği de Türkiye ve Kırgızistan arasındaki ilişkilerde öncelikli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Türkiye, Kırgızistan'daki Kırgız-Türk

87 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "TDT Ekonomi ve Ticaret Bakanları 12. Toplantısı ve "Türk Dünyası İş Forumu" İstanbul'da düzenlendi", 15.09.2023, <https://www.turkicstates.org/tr/haber/tdt-ekonomi-ve-ticaret-bakanlari-12-toplantisi-ve-turk-dunyasi-is-forumu-istanbulda-duzenlendi> Erişim: 27.01.2025

88 T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Çok Taraflı Ulaştırma Politikası", (2025a), https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-taraflili-ulasirma-politikasi.tr.mfa? Erişim: 27.01.2025

Manas Üniversitesi üzerinden önemli bir akademik katkı sunmaktadır. Bu üniversite, iki ülkenin ortak çalışmalarıyla yüksek kaliteli eğitim sunarak, bilimsel araştırmaları teşvik etmekte ve Türk dünyası arasındaki kültürel bağları güçlendirmekle kalmayıp, Türk dünyasının ortak tarih ve kültürel mirasının korunmasına da hizmet etmektedir.⁸⁹ Bunun yanı sıra, TDT'nin desteklediği öğrenci değişim programları ve ortak eğitim projeleri, iki ülke arasında karşılıklı anlayışı ve iş birliğini artırmaktadır.⁹⁰

Enerji sektörü, Türkiye ve Kırgızistan arasında geliştirilen stratejik ortaklık alanlarından bir diğeridir. Kırgızistan, zengin su kaynakları sayesinde Türkistan bölgesinin önemli bir hidroelektrik enerji üreticisidir. Türkiye, bu potansiyelden yararlanarak, Kırgızistan'da enerji altyapısının modernizasyonu ve enerji ticareti konularında ortak projeler geliştirmektedir. Bu projeler, Türkiye'nin enerji arz çeşitliliğini artırırken, Kırgızistan'ın enerji üretim ve ihracat kapasitesini büyütmeyi hedeflemektedir.⁹¹

TDT'nin düzenlediği zirveler ve toplantılar, Türkiye ve Kırgızistan arasındaki dayanışmayı güçlendiren önemli bir platform sunmaktadır. Özellikle bölgesel güvenlik ve siyasi istikrarı sağlamaya yönelik ortak çabalar, Türk dünyasındaki entegrasyonu derinleştirmektedir. Türkiye ve Kırgızistan'ın Afganistan ve Türkistan'daki güvenlik meselelerinde birlikte hareket etme konusundaki kararlılığı, TDT'nin bölgesel çözüm mekanizmalarındaki rolünü daha da öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda, TDT çatısı altında geliştirilen stratejik ortaklıklar, sadece ikili ilişkilerde değil, aynı zamanda bölgesel entegrasyon açısından da önemli bir model oluşturmaktadır. Ekonomik, kültürel, siyasi ve enerji alanlarında hayata geçirilen projeler, iki ülkenin ortak hedeflerini desteklerken, gelecekte bu iş birliğinin daha da derinleşmesine zemin hazırlamaktadır. TDT'nin sunduğu platform, Türkiye ve Kırgızistan'ın stratejik hedeflerine ulaşmasında katalizör bir rol oynamaya devam etmektedir.⁹²

89 Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi. "Tarihçe", (2025a), https://manas.edu.kg/tr/about_manas/history Erişim: 27.01.2025

90 Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, "Değişim Programları", (2025b). <https://manas.edu.kg/tr/students/students-exchange/> Erişim: 27.01.2025

91 Milliyet, "Kırgızistan ile enerjide ortaklık projesi", 06.11.2024, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/kirgizistan-ile-enerjide-ortaklik-projesi-7226990?> Erişim: 17.01.2025

92 Hasanzadeh, Vusal. "Türk Devletleri Teşkilatı Bışkek Zirvesi'nin Bölgesel ve Küresel Önemi", 12.11.2024, <https://hiscurlart.com/post/turk-devletleri-teskilati-biskek-zirvesinin-bolgesel-ve-kuresel-onemi/> Erişim: 28.01.2025

4.4. Türkiye ve Özbekistan'ın, Türk Devletleri Teşkilatı Çatısı Altındaki Stratejik İş Birliği

Türkiye ve Özbekistan arasındaki stratejik iş birliği, Şevket Mirziyoyev döneminde hızla gelişerek Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çerçevesinde daha güçlü bir bağa dönüşmüştür. İki ülke arasındaki tarihi, kültürel ve ekonomik ortaklık, TDT'nin sunduğu çok taraflı platformda yeni bir dinamizm kazanmıştır. Bu iş birliği, yalnızca iki ülkenin değil, aynı zamanda bölgenin kalkınması ve istikrarı açısından da stratejik bir öneme sahiptir.

Türkiye ve Özbekistan arasındaki diplomatik ilişkiler, Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından bu yana istikrarlı bir şekilde gelişmektedir. İki ülke, tarih boyunca köklü medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve ortak değerler üzerinden güçlü bir bağ kurmuştur. Ancak, ilişkiler son yıllarda karşılıklı stratejik iş birliği anlaşmaları ve üst düzey ziyaretlerle daha derin bir anlam kazanmıştır. Özellikle 2022 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Özbekistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerin “kapsamlı stratejik ortaklık” seviyesine çıkarılması açısından dönüm noktası olmuştur.⁹³ Bu ziyaret sırasında imzalanan iş birliği anlaşmaları, ekonomik kalkınma, güvenlik ve kültürel bağların güçlendirilmesine yönelik önemli adımlar olarak değerlendirilmiştir.

Türk Devletleri Teşkilatı, bu stratejik ortaklıkların güçlendirilmesinde önemli bir platform sunmaktadır. TDT'nin temel amacı, üye ülkeler arasında ekonomik, kültürel ve siyasi iş birliğini artırmak ve Türk dünyasının küresel düzeyde etkin bir aktör haline gelmesini sağlamaktır.⁹⁴ Türkiye ve Özbekistan, bu çerçevede birçok ortak projeye öncülük etmekte ve diğer üye ülkelerle birlikte Türk dünyasının refah ve istikrarına katkı sağlamaktadır. TDT'nin 2022 yılında Semerkant'ta düzenlenen zirvesi, Türkiye ve Özbekistan arasındaki bağların daha da pekiştirilmesi için bir fırsat yaratmıştır. Zirvede iki ülke, ticaret hacmini artırma, enerji güvenliği projeleri geliştirme ve askeri iş birliğini genişletme konularında önemli adımlar atmıştır.⁹⁵

93 T.C. İletişim Başkanlığı. “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Özbekistan Ziyaretiyle Stratejik İlişkiler En Üst Seviyeye Çıkacak”, (2022b), <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdoganin-ozbekistan-ziyaretiyle-stratejik-iliskiler-en-ust-seviyeye-cikacak> Erişim: 03.12.2024

94 Topsakal, İlyas ve Alperen Kürşad Zengin. “Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar”, 12.11.2021, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktilar/> Erişim: 28.01.2025

95 Ahmet Yesevi Üniversitesi. “Türk Devletleri Teşkilatı Semerkant Zirvesi: Ortak Geçmişten Ortak Geleceğe”, 2025, <https://www.eurasian-research.org/publication/turk-devletleri-teskilati-semerkant-zirvesi-ortak-gecmisten-ortak-gelecege/?lang=tr> Erişim: 28.01.2025

Ekonomik iş birliği, Türkiye ve Özbekistan ilişkilerinin en önemli boyutlarından biridir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi, son yıllarda belirgin bir artış göstermiş olup yeni hedeflerle desteklenmiştir. Türkiye'nin sanayi ve teknoloji alanındaki bilgi birikimi, Özbekistan'ın doğal kaynaklar açısından zengin altyapısı ile birleşerek karşılıklı ekonomik avantajlar yaratmıştır. Özellikle tarım, enerji ve tekstil gibi alanlarda yapılan yatırımlar, iki ülkenin karşılıklı bağlılığını artırmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın verilerine göre, Özbekistan'da faaliyet gösteren Türk şirketlerinin sayısı her geçen yıl artmaktadır ve bu durum ekonomik bağların derinleştiğini göstermektedir.⁹⁶

İki ülkenin iş birliği yalnızca ekonomik alanda değil, aynı zamanda güvenlik ve bölgesel istikrar konularında da dikkat çekicidir. Türkiye ve Özbekistan, Türkistan'daki güvenlik sorunlarına ortak çözümler geliştirmek amacıyla düzenli olarak stratejik toplantılar düzenlemektedir. Bu bağlamda, Türkiye ve Özbekistan Dışişleri Bakanlarının başkanlık ettiği Stratejik Planlama Grubu toplantıları, iki ülkenin bölgesel sorunlara dair ortak bir vizyon geliştirmesine katkı sağlamaktadır.⁹⁷ Özellikle terörle mücadele, sınır güvenliği ve yasa dışı göç gibi konular, ortak bir güvenlik anlayışı temelinde ele alınmaktadır.

Kültürel bağlar, Türkiye ve Özbekistan arasındaki ilişkilerin derinliğini artıran bir diğer unsurdur. Ortak Türk tarihi, edebiyatı ve gelenekleri, iki ülke arasındaki dostluğun temel taşlarını oluşturur. TDT'nin kültürel projeleri, bu bağları daha da güçlendirme konusunda etkili bir araçtır. Örneğin, Türk dünyası gençlik programları ve kültürel değişim projeleri, iki ülkenin halkları arasındaki etkileşimi artırarak ortak bir aidiyet duygusunu pekiştirmektedir.⁹⁸

Türk Devletleri Teşkilatı'nın sunduğu fırsatlar, Türkiye ve Özbekistan için yalnızca ikili ilişkilerle sınırlı kalmayıp, çok taraflı iş birliği imkanları da yaratmaktadır. TDT'nin ekonomik iş birliği projeleri, altyapı yatırımları ve enerji koridorları, Türk dünyasının küresel rekabet gücünü artırmayı hedeflerken, Türkiye ve Özbekistan'ın bu projelerdeki aktif rolü, bölgesel istikrar ve refahın sağlanmasında kritik bir yer tutmaktadır. Ortak tarih ve kültür temelinde inşa edilen stratejik iş birliği, TDT çatısı altında daha geniş bir perspektif kazanmış; ekonomik, siyasi

96 T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye-Özbekistan Siyasi İlişkileri", (2025b), <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Erişim: 29.01.2025

97 T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Sayın Bakanımızın Özbekistan Dışişleri Bakanı Bahtiyor Saidov'la Ortak Stratejik Planlama Grubu III. Toplantısına Eş Başkanlık Yapması", 27.09.2023, <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-ozbekistan-disisleri-bakani-bahtiyor-saidov-la-ortak-stratejik-planlama-grubu-iii-toplantısına-es-baskanlik-yapması-27-eylul-2023-ankara.tr.mfa> Erişim: 29.01.2025

98 Topsakal İlyas ve Alperen Kürşad Zengin. "Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar", 12.11.2021, <https://kritterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktılar?> Erişim: 28.01.2025

ve kültürel alanlarda somut başarılarla taçlanmıştır. İki ülkenin ortak vizyonu, halklarının refahını artırmanın ötesinde, Türk dünyasının daha güçlü ve etkili bir aktör haline gelmesine de katkıda bulunmakta, bu stratejik ortaklık hem bölgesel hem de küresel düzeyde etkisini artırmaya devam etmektedir.⁹⁹

4.5. Türkiye ve Macaristan'ın, Türk Devletleri Teşkilatı Çatısı Altındaki Stratejik İş Birliği

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Türk dünyasının tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlarını güçlendirmek amacıyla kurulan ve üye devletler arasında stratejik iş birliğini teşvik eden önemli bir platformdur. Türkiye ve Macaristan arasındaki ilişkiler, bu teşkilatın çatısı altında farklı bir boyut kazanmıştır. Macaristan'ın 3 Eylül 2018 tarihinde TDT'ye gözlemci üye statüsüyle dahil olması, tarihi bağların modern diplomasiye yansıtıldığı bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁰ Özellikle Macaristan'ın "Doğu Açılımı" politikası, Türk dünyası ile olan bağların yeniden şekillenmesini sağlamış ve iki ülke arasında güçlü bir iş birliği zemini oluşturmuştur.¹⁰¹

Türkiye ve Macaristan arasındaki ilişkiler, yalnızca tarihi bağlarla sınırlı kalmayıp, karşılıklı stratejik iş birlikleri ve ekonomik çıkarlarla da pekişmektedir. 2013 yılında Ankara'da gerçekleşen Türkiye-Macaristan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi toplantısı, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik iş birliğinin derinleştirilmesi adına bir dönüm noktası olmuştur.¹⁰² Bu süreçte savunma sanayii, enerji, tarım ve kültürel alanlarda yürütülen ortak projeler, iş birliğinin somut göstergeleri olarak öne çıkmıştır.¹⁰³ Bu gelişmeler, bölgesel güvenlik ve ekonomik kalkınmaya yönelik iş birliklerini daha da ileri taşıyan bir modelin inşa edilmesine olanak tanımıştır.

99 Ahmet Yesevi Üniversitesi. "Türk Devletleri Teşkilatı Semerkant Zirvesi: Ortak Geçmişten Ortak Geleceğe", 2025, <https://www.eurasian-research.org/publication/turk-devletleri-teskilati-semerkant-zirvesi-ortak-gecmisten-ortak-gelecege/?lang=tr> Erişim: 28.01.2025

100 Avcı, Erkan. "Türk Konseyi Kırgızistan'da başladı, Macaristan da katıldı", 03.09.2018, <https://tr.euronews.com/2018/09/03-turk-konseyi-6-devlet-baskanlari-zirvesi-kirgizistan-da-basladi> Erişim: 29.11.2024

101 Ercan, Osman. "Macar dış politikasında çeşitlendirme arayışı: Macaristan'ın 'Doğu Açılımı' ve Türk Devletleri", Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, (12)2, (2023), ss.168-182, <https://doi.org/10.47934/tife.12.02.02>

102 T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye-Macaristan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin ilk toplantısı Ankara'da gerçekleştirildi", (2025c), https://www.mfa.gov.tr/turkiye-macaristan-yuksek-duzeyli-stratejik-isbirligi-konseyi_nin-ilk-toplantisi-ankara_da-gerceklestirildi.tr.mfa? Erişim: 29.01.2025

103 Bozdoğan, Kaan. "Türkiye ve Macaristan arasında 17 maddelik iş birliği anlaşması imzalandı", 19.12.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ve-macaristan-arasinda-17-maddelik-is-birligi-anlasmasi-imzalandi/3086126>? Erişim: 29.01.2025

Macaristan'ın Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak katılımı, teşkilatın uluslararası alandaki etkinliğini artıran bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Türk ve Macar halkları arasındaki tarihsel bağlar, TDT çatısı altında ortak projelere dönüşmüş, bu durum iki ülkenin ekonomik ve kültürel etkileşimini hızlandırmıştır.¹⁰⁴ Macaristan'ın Türkistan bölgesindeki Türk Devletleri ile olan ekonomik bağları ve enerji politikalarındaki iş birliği, Türkiye ile birlikte bölgesel güç dengesini etkileyecek stratejik adımların habercisidir. Ayrıca, enerji koridorları ve ticaret yollarının optimize edilmesi için yapılan anlaşmalar, Avrupa ve Türkistan arasındaki entegrasyonu güçlendirmiştir. Bu bağlamda, Macaristan'ın "Doğu Açılımı" politikası, yalnızca ekonomik kazanımlarla sınırlı kalmayıp, bölgesel güvenlik politikalarına da katkı sağlamaktadır.¹⁰⁵

Macaristan ve Türkiye'nin NATO üyelikleri, bölgesel güvenlik konularında ortak hareket etmelerine olanak tanırken, enerji ve ticaret alanındaki iş birlikleri Avrupa ve Türkistan arasında stratejik bir köprü oluşturmuştur. Türk Devletleri Teşkilatı kapsamında derinleşen bu ilişkiler, iki ülkenin hem ekonomik kalkınmasına hem de bölgesel barış ve istikrara hizmet eden bir yapı olarak dikkat çekmektedir.¹⁰⁶

4.6. Türkiye ve Türkmenistan'ın, Türk Devletleri Teşkilatı Çatısı Altındaki Stratejik İş Birliği

Türkmenistan ile Türkiye arasındaki stratejik iş birliği, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altında bölgesel dayanışma ve ortaklık anlayışının en önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. TDT, üye ülkeler arasında kültürel, ekonomik ve siyasi bağları güçlendirmek amacıyla oluşturulmuş bir platformdur ve Türkmenistan bu bağlamda Türkiye'nin Türkistan ile ilişkilerindeki önemli partnerlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin Türkmenistan ile olan ilişkileri, tarihsel bağların ötesine geçerek, enerji, ulaştırma ve ticaret gibi stratejik alanlarda gelişen kapsamlı bir iş birliği çerçevesine oturmaktadır.¹⁰⁷

Türkmenistan'ın ekonomik yapısı, enerji kaynaklarına dayalı bir model üzerine kuruludur. Doğalgaz rezervleri bakımından dünyanın önde gelen ülkeleri

104 Yüce, Mehmet. "Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkeler Arasında İkili İlişkiler", *Türk Dünyası Akademik Bakış Dergisi*, (3)5, (2023), s. 40.

105 Dünya Enerji Konseyi, "Türkiye ve Macaristan arasında enerji işbirliği derinleşiyor", 2023, <https://dunyaenerji.org.tr/turkiye-ve-macaristan-arasında-enerji-isbirligi-derinlesiyor/>? Erişim: 29.01.2025

106 Çebi, Tuba. "Türkiye-Macaristan ilişkilerinin 100. Yılında 'Geliştirilmiş Stratejik Ortaklık'", 20.12.2023, <https://www.turksam.org/detay-turkiye-macaristan-iliskilerinin-100-yilinda-gelistirilmis-stratejik-ortaklik> Erişim: 29.01.2025

107 Yüce, Mehmet. *Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı Üyeleriyle İkili İlişkileri*, SETA Yayınları, İstanbul, 2022, s. 19.

arasında yer alan Türkmenistan, bu kaynakların işlenmesi ve uluslararası piyasalara ulaştırılması konusunda Türkiye ile ortak projeler geliştirmektedir. Özellikle Hazar geçişli enerji koridorları, bu iş birliğinin somut örneklerindendir. Türkiye, Türkmenistan'ın enerji kaynaklarını Avrupa'ya taşıma noktasında kritik bir lojistik üs rolü üstlenmektedir.¹⁰⁸ Bu tür projeler, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da güçlenmesine katkı sağlamakla birlikte, TDT'nin ekonomik entegrasyon hedeflerine de hizmet etmektedir.

Bu stratejik iş birliği aynı zamanda kültürel bağların yeniden canlanmasını desteklemektedir. Ortak tarih, dil ve kültür temellerine dayalı olarak şekillenen bu ilişkiler, iki ülke arasında yalnızca ekonomik değil, siyasi dayanışmayı da pekiştirmektedir. TDT çatısı altında yürütülen çalışmalar, bu bağların kurumsallaşmasına imkân tanımış ve uluslararası alanda daha güçlü bir Türk dünyası vizyonunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹⁰⁹ Türkiye ve Türkmenistan arasında geliştirilen enerji, ticaret ve ulaştırma projeleri, bu vizyonun somut bir yansımasıdır. Örneğin, Türkiye, Türkistan ile Avrupa arasındaki ticaret yollarının güvenli ve etkin bir şekilde işletilmesi için Türkmenistan ile iş birliğini derinleştirmektedir.¹¹⁰ Bu projeler, yalnızca iki ülke arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda TDT üyesi ülkeler arasındaki dayanışmayı da güçlendirmektedir.

Türkiye ile Türkmenistan arasındaki bu çok boyutlu ilişkiler, TDT'nin misyon ve vizyonu doğrultusunda bölgesel bütünleşmeyi ve Türk dünyasının küresel arenadaki etkinliğini artırmayı hedefleyen stratejik bir adım niteliğindedir. Enerji, ticaret, ulaştırma ve kültürel iş birliği alanlarında geliştirilen bu ilişkiler, Türk dünyasının bir güç merkezi olarak yükselmesine katkıda bulunmaktadır.

4.7. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, Türk Devletleri Teşkilatı Çatısı Altındaki Stratejik İş Birliği

11 Kasım 2022 tarihinde Özbekistan'ın Semerkant kentinde düzenlenen 9. Zirve'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) tarafından gözlemci devlet statüsü tanınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti

108 İsmayilov, Elnur ve Türkan Budak. "Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'ın Enerji Politikası", Bilge Strateji: Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi, (6)11, 2014, s. 43-47.

109 T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Dünyada yaşanan gelişmeler, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında birleşmemizin önemini ortaya koymuştur", 26.10.2023, <https://tccb.gov.tr/haberler/410/149896/-dunyada-yasanan-gelistmeler-turk-devletleri-teskilati-catisi-altinda-birlesmemizin-onemini-ortaya-koymustur>. Erişim: 30.01.2025

110 T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Türkiye-Türkmenistan ilişkileri, Kazandığı İvmeyle Örnek ve Özel Bir Seviyeye Ulaştı", 07.11.2014, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1485/turkiye-turkmenistan-iliskileri-kazandigi-ivmeyle-ornek-ve-ozel-bir-seviyeye-ulasti>. Erişim: 31.01.2025

haricinde herhangi bir ülke tarafından resmen tanınmayan KKTC'nin, TDT çatısı altında gözlemci üye olarak kabul edilmesi, uluslararası alanda görünürlüğünü artıran ve gelecekte daha geniş çapta tanınmasının önünü açabilecek önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Özellikle TDT üyesi devletler nezdinde diplomatik ilişkilerin güçlenmesine katkı sunabilecek bu adım, KKTC'nin uluslararası camiada daha fazla destek bulmasına zemin hazırlayabilir.¹¹¹ Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altında geliştirdiği stratejik iş birliği, sadece iki devlet arasında değil, aynı zamanda Avrasya coğrafyasındaki daha geniş bir iş birliği çerçevesinde değerlendirilmesi gereken önemli bir adımı temsil etmektedir. TDT, ortak dil, tarih, kültür ve ekonomik bağlarla bir araya gelen Türk dünyasının, uluslararası arenada daha güçlü bir konuma gelmesi için oluşturulmuş önemli bir platformdur. KKTC'nin 2022 yılında TDT'ye gözlemci üye olarak kabul edilmesi, bu bağlamda hem sembolik hem de stratejik bir anlam taşımaktadır.¹¹² KKTC'nin TDT'ye gözlemci statüsü ile dahil olması, Türk dünyasının dayanışma ve iş birliğini genişletme arzusunun bir yansımasıdır. Bu gelişme, KKTC'nin uluslararası alandaki görünürlüğünü artırmakla kalmamış, aynı zamanda Türk dünyasının siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyonuna yönelik daha büyük bir vizyonun parçası olmuştur.¹¹³ TDT, üye ülkeler arasında sadece ekonomik iş birliğini değil, aynı zamanda altyapı, enerji, ticaret ve ulaştırma gibi stratejik alanlardaki entegrasyonu da hedeflemektedir. KKTC'nin bu süreçte aktif bir rol üstlenmesi, Doğu Akdeniz'deki jeopolitik denklemleri de etkileyecek bir potansiyele sahiptir.¹¹⁴ Özellikle Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına yönelik uluslararası rekabet, KKTC'nin TDT çatısı altındaki rolünü daha da kritik hale getirmiştir. Bu bağlamda, KKTC'nin gözlemci statüsü, Türk dünyasının Akdeniz'deki çıkarlarını savunması ve dengeleyici bir aktör olarak hareket etmesi için önemli bir araç sağlamaktadır.¹¹⁵ KKTC'nin bu süreçte Türkiye ile olan stratejik uyumu hem TDT'nin dayanışma

111 Keşikçi, Naciye Solmaz ve Ömer Faruk Karaman. "Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri: KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri", GAB Akademisi, (3)5, 2023, s. 23.

112 Keşikçi, Naciye Solmaz ve Ömer Faruk Karaman. "Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri: KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri", GAB Akademisi, (3)5, 2023, s. 22.

113 Keşikçi, Naciye Solmaz ve Ömer Faruk Karaman. "Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri: KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri", GAB Akademisi, (3)5, 2023, ss.23.

114 Koç, Rasim. "Doğu Akdeniz'in Yeni Jeopolitiği: Kıbrıs Sorunu ve Suriye Krizi", Türk dünyası Araştırmaları, (132)260, 2022, s. 21.

115 Şahin, İsmail. *Türk Devletleri Teşkilatı Açısından KKTC'nin Jeopolitik Önemi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, Ankara, 2022, s. 41.

ruhunu güçlendirmiş hem de KKTC'nin uluslararası sistemdeki izolasyonunun aşılmasına katkıda bulunmuştur.¹¹⁶

Bu iş birliği ayrıca Türk dünyasının küresel sistemdeki etkinliğini artırmayı hedefleyen uzun vadeli stratejilerin bir parçasıdır. TDT'nin ortak projeler ve kurumsal yapılanmalarla üyeler arasında derinleşen bağları, KKTC'nin de bu süreçte dahil olmasıyla birlikte yeni bir dinamizm kazanmıştır. KKTC'nin TDT'deki varlığı, Türk dünyasının küresel meselelerdeki dayanışmasını ve kararlılığını sergileyen bir örnek olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin KKTC ile TDT çatısı altında geliştirdiği iş birliği, yalnızca iki ülkenin ilişkilerini derinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda Türk dünyasının bütüncül bir vizyon doğrultusunda ilerlemesine olanak sağlamıştır.

5. SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türk Devletleri Teşkilatı'nın kuruluş ve kurumsallaşma süreci, siyasi kararlılık ve kültürel ortaklık temelinde önemli bir dinamizm kazanmış olsa da uygulama ve işlevsellik açısından bazı temel sorunlar teşkilatın etkinliğini sınırlamaktadır. Üye devletlerin farklı düzeylerdeki ekonomik gelişmişlikleri, dış politika önceliklerinin ve uluslararası angajmanlarının farklılaşması, ortak stratejik hedeflerin belirlenmesini ve uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Kurumsal yapının hâlâ büyük ölçüde deklaratif düzeyde kalması, alınan kararların izlenmesi ve somut projelere dönüşmesi noktasında ciddi bir boşluk oluşturmaktadır. Ayrıca, teşkilat bünyesindeki iş birliği mekanizmalarının çoğunun bağlayıcı niteliğe sahip olmaması, siyasi söylemlerle eylem arasındaki mesafenin açılmasına yol açmaktadır.

Bu yapısal sorunların ötesinde, TDT'nin karşı karşıya olduğu zorlukların jeopolitik boyutu da giderek daha karmaşık bir hâl almaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkistan (Orta Asya) ülkeleri farklı bölgesel ittifaklara yönelmiş, Rusya öncülüğünde kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Topluluğu gibi yapılar bu ülkelerin entegrasyon arayışlarına ev sahipliği yapmıştır. Sonrasında Çin'in öncülüğünde kurulan Şanghay Beşlisi (Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan), Özbekistan'ın da katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) dönüşmüş ve özellikle "Kuşak Yol" girişimiyle ekonomik cazibesini artırmıştır. Çin'in bölgeye yaklaşımı, iç işlerine müdahale etmeme, siyasi talepler ile ri sürmeme ve yalnızca ekonomik iş birliğine odaklanma ilkeleri doğrultusunda

116 Şahin, İsmail. *Türk Devletleri Teşkilatı Açısından KKTC'nin Jeopolitik Önemi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, Ankara, 2022, s.41.

şekillenmektedir. Bu yaklaşım tarzı, Çin'i Batılı aktörlerden ve Rusya'dan belirgin biçimde farklılaştırmakta; söz konusu fark da onu Türkistan ülkeleri açısından daha pragmatik ve tercih edilebilir bir ortak hâline getirmektedir.¹¹⁷

Bu karmaşık güç rekabetinde, Türkistan ülkelerinin Çin ile iş birliğini fırsata çevirme çabaları, Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımlardan etkilenmeme arzusu ile birleşmiş ve dış politika manevra alanlarını genişletme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Nitekim Nisan 2025'te Avrupa Birliği ile yapılan görüşmeler, Türkistan ülkelerinin Rusya'dan ekonomik olarak uzaklaşma stratejisini açıkça ortaya koymuştur. Aynı zamanda Avrupa'nın, küresel sistemdeki konumunu koruyabilmek için Asya ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini derinleştirme eğilimi, bölgede rekabeti daha da kızıştırmaktadır. Bu gelişmeler, Türkistan'ın sadece enerji ve ulaşım açısından değil, aynı zamanda büyük güçlerin stratejik çıkarlarının keştiği bir merkezî aktöre dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla, Çin ve AB gibi iki büyük ekonomik gücün arasında konumlanan Türk Cumhuriyetlerinin bu durumu sadece fırsat değil, aynı zamanda yönetsel sorumluluk çerçevesinde dikkatli biçimde değerlendirmeleri gerekmektedir.¹¹⁸

Tüm bu faktörler ışığında, Türk Devletleri Teşkilatı'nın güçlendirilmesi ve bölgesel entegrasyonun somut sonuçlar üretmesi için daha proaktif politikaya ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle, kurumsal kararların uygulanmasını denetleyecek bağlayıcı izleme ve değerlendirme mekanizmaları oluşturulmalı; zirve kararlarının sahaya yansımaları sağlayacak uygulama takvimleri ile sorumluluk alanları net biçimde tanımlanmalıdır. Buna ek olarak, TDT bünyesinde sektörel uzmanlık kurumları (örneğin Türk Dijital Ajansı, Türk Enerji Ajansı, Türk Ulaştırma Forumu gibi) oluşturularak, teknik kapasite artırılmalı ve belirli alanlarda somut projeler hayata geçirilmelidir. Mevcut Türk Yatırım Fonu gibi yapılar, sadece sermaye aktarımı değil, stratejik projelerin eşgüdümü açısından da etkin bir şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Ayrıca, akademik ve kültürel entegrasyonu desteklemek amacıyla eğitim, medya ve dil politikaları alanında ortak normlar, hedefler belirlenmeli ve tüm üye ülkelerin bu hedefler doğrultusunda gerekli faaliyetlerin yerine getirilmeleri sağlanmalı; Orhun Değişim Programı gibi girişimler daha yaygın ve fonlanabilir hâle getirilmelidir.

117 Çetin, Nur. Değişen Uluslararası Konjonktürde Rusya'nın Yakın Coğrafyası ile ilişkileri, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, (2024), s.15.

118 Çetin, Nur. Değişen Uluslararası Konjonktürde Rusya'nın Yakın Coğrafyası ile ilişkileri, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, (2024), s.29.

9-11 Eylül 2024 tarihlerinde Bakü’de Uluslararası Türk Akademisi ile Türk Dil Kurumu iş birliğinde düzenlenen toplantıda kabul edilen 34 harften oluşan Ortak Türk Alfabetesi, Türk dünyasında kültürel ve siyasal yakınlaşmayı derinleştirmeye, Türk Cumhuriyetleri arasında entegrasyon süreçlerinin hızlandırılmasına yönelik stratejik bir adım olarak öne çıkmaktadır. Türk ülkelerinin ortak Türk alfabesi kullanması meselesi ilk defa Türkiye Cumhuriyeti tarafından 18-20 Kasım 1991 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilen “Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu”nda dile getirilmiş olup, bilimsel çalışmalar başlatılmıştır. İkinci Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu İstanbul’da Marmara Üniversitesinde Kasım 2018’de gerçekleştirilmiş olup, 2024 yılında Ortak Alfabenin kabulü bu sürecin zirvesi olmuştur. Söz konusu alfabe birliği girişimi, Türk Cumhuriyetleri arasındaki diplomatik, sosyal ve kültürel ilişkilerin kurumsal temellerini güçlendirmeye katkı sunacak olup; aynı zamanda ortak kimlik ve aidiyet bilincinin pekişmesine hizmet etmektedir. Latin alfabesine geçiş sürecinde olan ülkelerde yapısal uyum sürecini hızlandırması beklenen bu adım, halklar arası karşılıklı anlayış ve etkileşimi artırarak kültürel diplomasinin etkinliğini pekiştirmektedir. Ortak alfabenin kabulü, yalnızca teknik bir yazı sistemi uyumu sağlamaktan öte, Türk dünyasında “ortak kültür, ortak tarih ve ortak kimlik” etrafında kenetlenen kolektif bir vizyonun sembolü olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, bilgi ve içerik dolaşımının hızlanması, ortak medya ve eğitim altyapılarının oluşturulması ve akademik iş birliklerinin kolaylaştırılması gibi alanlarda önemli kazanımlar sağlaması öngörülmektedir. Ekonomik ilişkilerin koordinasyon içinde yürütülmesi, dijitalleşme süreçlerinin ortak dil üzerinden bütünleştirilmesi ve topluluklar arasında iletişimin sürdürülebilir bir yapıya kavuşması açısından da bu adım, Türk dünyasının uzun vadeli entegrasyon hedeflerine doğrudan katkı sunacağı beklenmektedir. Bununla birlikte kabul edilen Ortak Türk Alfabesinin Türk Cumhuriyetlerde hukuki boyutuyla yürürlüğe girmesi, halklar arasında yaygınlaştırılması ve özellikle ülkelerin gelecek nesillerini yetiştiren eğitim sistemlerinde kullanılması meselesi çok ciddi, uzun vadeli, detaylı planlamayı ve koordineli çalışmayı gerektiren bir süreçtir. Bu hususta diğer önemli mesele, Türk Cumhuriyetleri arasında farklı alanlarda ilişkilerin derinleşmesi ile birlikte tarafların anlaşabilmeleri için farklı Türk lehçeleri arasında tercüme edebilecek tecümanlara ihtiyaç duyulmaktadır, bu kadroların yetiştirilmesini planlama ve gerçekleştirme konusunda da Türk Devletler Teşkilatına ve Türkiye’ye büyük görevler düşmektedir. Bu konuda Türkiye’deki bir yükseköğretim kurumuna Türk Cumhuriyetleri işbirliğine yönelik tercümanlar dahil olmak üzere farklı alanlarda

uzman yetiştirilmesi görevinin verilmesi, ülkeler arasındaki ilişkileri yeni bir seviyeye taşıyacaktır.

Ekonomik ilişkilerinin gelişimi ile TDT üye ülkelerinin son 3 yılda dünya ekonomisine olan katkıları incelendiği zaman, GSYİH'nın %1,4'ten %1,8'e kadar yükseldiğini, ticaret cirosunun da %3'ten %3,5'e kadar yükseldiğini görüyoruz¹¹⁹. 2024 yılında Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerinin küresel ekonomideki payı yaklaşık %2'ydi. Türk devletlerinin 2024 yılı toplam GSYİH'si 2,1 trilyon dolar olarak gerçekleşti ve dünya GSYİH'sindeki payı %1,8 olarak belirlendi. Bu yönüyle Türk devletleri daha yüksek ekonomik büyüme oranları göstermiş oldular: bu ülkelerinin GSYİH'si, dünya ekonomisinin %3,2 büyümesine karşın %5,2 artmıştır. Diğer önemli husus, TDT üye ülkelerinin nüfusu 2025 yılı itibarıyla 178,8 milyon kişi olup dünya nüfusunun %2,8'ini oluşturmaktadır¹²⁰. Bu rakamlar Türk devletlerinin hem ekonomik hem de demografik olarak dünya genelinde önemli bir yere sahip olduklarını göstermektedir. Demografik olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Devletleri arasında en kalabalık olduğunu belirtmek gerekir.

Bununla birlikte, Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin daha aktif bir şekilde geliştirilmesi gerektiğini belirtmek gerekir. Türkiye Cumhuriyeti Kazakistan'ın ihracatında %4 pay ile 6. sıradadır, ithalatında ise %3 pay ile 7. sıradadır¹²¹; Azerbaycan'ın dış ticaret hacminde Türkiye %12,9 pay ile ikinci ülke olmuştur¹²², Türkmenistan'ın dış ticaretinde de aynı şekilde Türkiye ikinci sırada yer almıştır; Özbekistan'ın 2024'te en fazla ticaret yaptığı ülkeler arasında % 4,5 ile Türkiye dördüncü olmuştur¹²³, Kırgızistan'ın ihracatında Türkiye %4,5 pay ile 6. sırada, ithalatında %3,7 pay ile 5. sırada yer almıştır¹²⁴. Bu du-

119 Turkic Economic Outlook: January - December 2024, (2025), www.ereforms.gov.az/files/te_review/pdf/en/turkic-economic-outlook-2024-january-december-no4_doc_en.pdf, Erişim:19.05.2025

120 Dolya türkskih gosudarstv v mirovoy ekonomike v 2024 godu sostavila okolo 2 protsentov (1 Nisan 2025), www.report.az/ru/finansy/tyurkskie-gosudarstva-v-proshlom-godu-imeli-dolyu-okolo-2-v-mirovoj-ekonomike/, Erişim:19.05.2025

121 Kazakistan Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Raporu, Ankara (2025), s.11

122 2024 Yılı Azerbaycan'ın Dış Ticareti Hakkında, Bakü Ticaret Müşavirliği, (17 Şubat 2025), www.dtybs.ticaret.gov.tr/blog/post/28245/#:~:text=2024%20yılında%20Azerbaycan%27in%20dış,her%20biri%20%251%2C4%20olmakla, Erişim:19.05.2025

123 Özbekistan'ın dış ticaret hacmi 2024'te 65,9 milyar doları aştı, (21 Ocak 2025), www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasya-dan/ozbekistanin-dis-ticaret-hacmi-2024te-65-9-milyar-dolari-asti/678f8b4dd00b25ae29df9ad1#:~:text=Özbekistan%27in%202024%27te%20en,%20ile%20Güney%20Kore%20izledi, Erişim:19.05.2025

124 Kırgızistan Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Raporu, Ankara (2025), s.10, www.sto.org.tr/Portals/15/dis%20ticaret/ulke/2024%20KIRGIZISTAN/Kirgizistan_ÜLKE%20PROFİLİ%202024.pdf, Erişim:19.05.2025

rum yine de Türkiye'nin Türk devletleri için çok önemli ekonomik ve ticari ortak olduğunu kanıtlamaktadır, ancak Türkiye'nin dış ticaretinde Türk devletlerinin payı çok düşük olduğunu da söylemek gerekir: Türkiye'nin dış ticarete önde gelen 87 ülke arasında Türk devletlerden sadece Kazakistan 46.sırada yer alabilmiştir¹²⁵. Son yıllarda ekonomik ilişkilerin arttığı ve 2024 yılında Türkiye'nin Türk cumhuriyetlerine ihracatının 11,1 milyar dolar seviyesine ulaşarak 2020'ye kıyasla iki katı arttığı gözlemlenmiştir¹²⁶. Hızla gelişen ekonomi ve değişen konjonktür şartlarında Türk devletleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin, ancak dünya ortalama hızının üstünde istikrarlı gelişmesi durumunda ortak ekonomik alan oluşturabileceği öngörülmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı ve Türk ülkelerin işbirliğini etkileyen diğer önemli husus, devlet başkanlarının tutumu ve diğer liderlerle ilişkileridir. Örneğin, Orta Asya liderleri ancak 2018 yılında Orta Asya liderleri toplantısını yapabilmıştır, benzer bir şekilde Şevket Mirziyoyev'in iktidara gelmesi ile Özbekistan proaktif dış politika yürüterek TDT'ye katılmıştır. Bu süreçlerde yine de en kıdemli olan Türkiye Cumhuriyeti, lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın öncülüğü ile birçok toplantıya ve birçok girişime öncülük yapmış olup taraflar arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde arabulucu rolü üstlenmiştir.

Bu bölümde dile getirilen stratejik öneriler, TDT'nin mevcut eksikliklerini gidermeye yönelik yapısal çözümler sunarken, aynı zamanda teşkilatın uluslararası sistemde daha etkili ve saygın bir bölgesel aktör haline gelmesini destekleyecektir. Türk dünyasının kurumsal bir birlik modeli geliştirmesi, yalnızca sembolik anlamlar taşımakla kalmayacak; aynı zamanda değişen küresel dengeler karşısında aktif, bağımsız ve çok yönlü bir dış politika vizyonunun hayata geçirilmesini mümkün kılacaktır.

6. SONUÇ

Türk Dünyası kavramı, Türkistan ve Kafkasya'nın uzun süre Rus egemenliği altında bulunması nedeniyle etkili bir şekilde ortaya konulamamıştır. Ancak, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Beş Türk Cumhuriyetinin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan) bağımsızlığını ilan etmesinin ardından bağımsızlığının 100.yılı kutlayan Türkiye Cumhuriyeti, kapsamlı bir entegrasyon süreci başlatmış olup

125 İhracat 2024 Raporu, Türkiye İhracatçılar Meclisi, İstanbul (2025) s.83

126 Davut, Mert, Türkiye 5 yılda Türk Cumhuriyetlerine ihracatını ikiye katladı, (21 Şubat 2025), www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-5-yilda-turk-cumhuriyetlerine-ihracatini-ikiye-katladi/3486324, Erişim:19.05.2025

iş birliğinin gelişmesi ve kurumsallaşmasına öncülük etmiştir.¹²⁷ Türk Devletleri liderlerinin gerçekleştirdiği zirvelerin sonucunda, 2009 yılında Türk Keneşi resmen kurulmuştur.¹²⁸ Bu süreçte, Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) vasıtasıyla Türkiye tarafından bölge ülkelerine ekonomik destek sağlanmış, ayrıca askeri-teknik ve siyasi alanlarda önemli katkılarda bulunulmuştur.¹²⁹ 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Türk soylu ve akraba toplulukların yanı sıra uluslararası öğrencilerin Türkiye’de eğitim almasını desteklemiştir. Ayrıca, TÜRKSOY, TÜRKPA ve Türk Akademisi gibi kuruluşlar, Türk devletleri arasındaki bağları güçlendirmek ve iş birliği olanaklarını artırmak amacıyla kurulmuştur.¹³⁰ Bu çaba ve mekanizmalar önemli olmakla birlikte, devlet başkanlarını bir araya getiren ve ilişkileri çok boyutlu ele alan TDT, Türk devletleri arasındaki entegrasyonu güçlendiren ve Türk Dünyası kavramına somut bir yapı kazandıran temel bir çatı işlevi görmektedir. Son dönemde teşkilatın üye sayısının artması ve gündemindeki konuların çeşitlenmesi, Türk devletlerinin ortak menfaatler doğrultusunda birleştiğini göstermektedir. Bölgesel ve küresel gelişmeler karşısında ortak hareket etme eğiliminin arttığı da gözlemlenmektedir. Özellikle Covid-19 pandemisi sürecinde yoğunlaşan fikir alışverişi ve yardımlaşma, Rusya-Ukrayna Savaşı ile devam etmiş ve somut adımlara dönüşmüştür. Bu bağlamda, enerji ve savunma alanındaki iş birliklerinin arttığı, ayrıca ulaşım, dijitalleşme, siber güvenlik ve akıllı şehirler gibi konularda çeşitli çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Macaristan’ın gözlemci üye sıfatıyla Türk devletlerini dolaylı olarak AB nezdinde temsil etmesi, Batı ile ilişkiler açısından önemli bir fırsat yaratmaktadır. Bu doğrultuda, TDT’nin orta ve uzun vadede Türk devletlerinin siyasi ve ekonomik açıdan daha da güçlenmesine, iş birliği imkanlarının artmasına ve Türk Dünyası’nın bütünleşmesini sağlayan somut bir yapı haline gelmesine katkı sunacağı öngörülmektedir.¹³¹

Türk Cumhuriyetleri arasında derin ekonomik ve siyasi tecrübeye sahip olan Türkiye Cumhuriyeti, G20 ve NATO üyesi olması hasebiyle Türk dünyası

127 Çetin, Nur. “Türk Devletleri Teşkilatı’nın Türk Dünyası İş Birliğinin Gelişmesindeki Rolü”, IV. Uluslararası Türk Uygarlığı Kongresi Bildiriler Kitabı, (2023), ss.353-361.

128 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahcivan Anlaşması” (2024a), https://www.turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf Erişim:19.11.2024

129 Özkan, Ahmet. “Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Dış Politikasında Kültürel Diplomasi”, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (2023, Özel Sayı), s. 39.

130 Özsoy, Bahar. “Türk Dünyası” Söylemi İçinde Türk Devletleri Teşkilatı’nın Rolü ve Önemi” Anasay, (25), (2023), s. 52.

131 Özsoy, Bahar. “Türk Dünyası” Söylemi İçinde Türk Devletleri Teşkilatı’nın Rolü ve Önemi” Anasay, (25), (2023), s. 53.

ülkelerinin uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişkiler kurması ve iş birliğini geliştirmesi konusunda önemli rol oynamıştır. TDT'nin tüm üye ülkeleriyle Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği seviyesinde ilişkiler yürüten Türkiye Cumhuriyeti bu teşkilatın kurulması, gelişmesi ve kurumsallaşmasında kilit rol oynamıştır. Bununla birlikte Türk Cumhuriyetler arasındaki ikili ilişkilerin yanı sıra Türk Devletleri Teşkilatı'nın bu denli hızlı gelişmesinde Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliği ve kararlılığının önemli rol oynadığını belirtmek gerekir. Değişen konjonktür bağlamında Avrasya'da Türk Cumhuriyetlerinin dengelerinin korunması ve uluslararası arenada güçlenmeleri için Türk Devletleri Teşkilatı'nın güçlenmesi ve proaktif politika yürütmesi hayati önem taşımaktadır.

Öte yandan, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) gelişim süreci yalnızca güçlü yönleriyle değil, aynı zamanda bazı yapısal ve işlevsel sınırlılıklarla da şekillenmektedir. Üye devletler arasındaki ekonomik gelişmişlik düzeylerinin farklılığı, dış politika önceliklerinin çeşitlenmesi ve stratejik hedeflerin uygulamada yeterince eşgüdümle yürütülememesi, teşkilatın kurumsal etkinliğini sınırlayan başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Bu durum, alınan kararların çoğunlukla deklaratif düzeyde kalmasına ve somut uygulamalara dönüşmemesine neden olmakta hem iç kamuoyunda hem de uluslararası gözlemciler nezdinde TDT'nin yalnızca sembolik bir çerçevede faaliyet yürüttüğü algısını güçlendirmektedir. Bu nedenle, kararların izlenmesini sağlayacak bağlayıcı ve hesap verebilir mekanizmaların oluşturulması, her zirvenin ardından uygulama takvimleriyle desteklenen somut adımların tanımlanması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, iyi niyet temelli diplomatik çabaların sürdürülebilir sonuçlara evrilmesi için Türk Yatırım Fonu, dijital dönüşüm, ulaşım ve eğitim gibi stratejik alanlarda sektörel uygulayıcı yapılar güçlendirilmeli; böylece teşkilatın kurumsal kapasitesi gerçek anlamda bölgesel kalkınmaya yön verecek bir yapıya dönüştürülmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Yesevi Üniversitesi. “Türk Devletleri teşkilatı 11. Zirvesi: Öne çıkanlar ve gelecek beklentileri”, Avrasya Araştırma Enstitüsü, 2024, <https://www.eurasian-research.org/wp-content/uploads/2024/11/E-bulten-15.11.2024-No-369.pdf> Erişim: 09.12.2024
- Ahmet Yesevi Üniversitesi. “Türk Devletleri Teşkilatı Semerkant Zirvesi: Ortak Geçmişten Ortak Geleceğe”, 2025, <https://www.eurasian-research.org/publication/turk-devletleri-teskilati-semerkant-zirvesi-ortak-gecmisten-ortak-gelecege/?lang=tr> Erişim: 28.01.2025
- Akçapa, Mevlüt. “Türk Devletleri Teşkilatı’nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünyü, Bugünü ve Yarını”, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 11(34), 2023, ss. 473-491. <https://doi.org/10.33692/avasyad.1223099>
- Akgün, Sibel ve Özge Kenar. “The International Actor Level and Situation of Turkey’s Relations with the Organization of Turkic States”. Sakarya Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 2(2), 2023, ss. 107-115.
- Amirbek, Aidarbek ve Almasbek Anuarbekuly, Kanar Makhanov. “Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmiş ve Kurumsallaşması”, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 1(3), (2017), ss. 164-204.
- Aselsan 2023 Faaliyet Raporu, 2023, https://wwwcdn.aselsan.com/api/file/ASELSAN_2023_FAALIYET_RAPORU_20240530.pdf? Erişim: 26.01.2025
- Avcı, Erkan. “Türk Konseyi Kırgızistan’da başladı, Macaristan da katıldı”, 03.09.2018, <https://tr.euronews.com/2018/09/03/-turk-konseyi-6-devlet-baskanlari-zirvesi-kirgizistan-da-basladi> Erişim: 29.11.2024
- Aydın, Mustafa. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.
- Azman, Kaan. “Kazakistan ANKA SİHA’larını 2023’e kadar teslim alacak”, 27.11.2021, <https://www.defenceturk.net/kazakistan-anka-sihalarini-2023e-kadar-teslim-alacak> Erişim: 26.01.2025
- Bayrakdar, Oğuz Kağan ve Burcu Temür. “Azerbaycan Türkiye Çok Taraflı İlişkilerine Yön Veren Dinamikler: TDT-TÜRKSOY-TÜRKPA”, 8(30), 2024, ss. 1-26, <https://doi.org/10.33404/anasay.1525913>
- Beyaz, Zafer Fatih. “Türkiye ile Kazakistan arasında Geliştirilmiş Stratejik Ortaklığa İlişkin Ortak Bildirisi” yayımlandı”, 11.05.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ile-kazakistan-arasinda-gelistirilmis-stratejik-ortakliga-iliskin-ortak-bildirisi-yayimlandi/2584355?> Erişim: 17.01.2025
- Bilgin, Mert. *21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi içinde, Türkiye’nin Enerji Güvenliği ve Bölgesel İlişkileri*, (Der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu ve Özlem Terzi), Der Yayınları, İstanbul, 2012.
- Bozdoğan, Kaan. “Türkiye ve Macaristan arasında 17 maddelik iş birliği anlaşması imzalandı”, 19.12.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ve-macaristan-arasinda-17-maddelik-is-birligi-anlasmasi-imzalandi/3086126?> Erişim: 29.01.2025
- Bursa, Emre. “Türkiye-Kazakistan İlişkileri ve Yüksek Eğitim Politikaları”, Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 1(2), 2017, ss.1-20.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. *21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı*, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023.
- Çalışır, Abdullah. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi: Orta Asya’da Bölgesel İşbirliği ve Entegrasyon” Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2019.

- Çebi, Tuba. "Türkiye-Macaristan İlişkilerinin 100. Yılında 'Geliştirilmiş Stratejik Ortaklık'", 20.12.2023, <https://www.turksam.org/detay-turkiye-macaristan-iliskilerinin-100-yilinda-gelistirilmis-stratejik-ortaklik> Erişim: 29.01.2025
- Çetin, Nur. *Central Asian States' Relations with Turkey (1991-2020)*, (Ed. Murat Yorulmaz and Serdar Yılmaz), *The Changing Perspectives of Central Asia in the 21st Century*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2020.
- Çetin, Nur. *Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türk Dünyası İş Birliğinin Gelişmesindeki Rolü*, IV. Uluslararası Türk Uygarlığı Kongresi Bildiriler Kitabı, (2023), ss.353-361.
- Çetin, Nur. *Değişen Uluslararası Konjonktürde Rusya'nın Yakın Coğrafyası ile ilişkileri*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2024, ss.3-33.
- Davut, Mert. Türkiye 5 yılda Türk Cumhuriyetlerine ihracatını ikiye katladı, (21 Şubat 2025), www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-5-yilda-turk-cumhuriyetlerine-ihracatini-ikiye-katladi/3486324, Erişim:19.05.2025
- Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.
- Dolya türkshih gosudarstv v mirovoy ekonomike v 2024 godu sostavila okolo 2 protsentov (1 Nisan 2025), www.report.az/ru/finansy/tyurkskie-gosudarstva-v-proshlom-godu-imeli-dolyu-okolo-2-v-mirovoj-ekonomike/, Erişim:19.05.2025
- Dünya Enerji Konseyi, "Türkiye ve Macaristan arasında enerji işbirliği derinleşiyor", 2023, <https://dunyaenerji.org.tr/turkiye-ve-macaristan-arasinda-enerji-isbirligi-derinlesiyor/> Erişim: 29.01.2025
- Ercan, Osman. "Macar dış politikasında çeşitlendirme arayışı: Macaristan'ın 'Doğu Açılımı' ve Türk Devletleri", Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, (12)2, (2023), ss.168-182, <https://doi.org/10.47934/tife.12.02.02>
- Eren, Hikmet. "Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları 11. Zirve Toplantısı: Yeni Bir Dönüm Noktası", 11.11.2024, <https://ekoavrasya.net/turk-devletleri-teskilati-devlet-baskanlari-11-zirve-toplantisi-yeni-bir-donum-noktasi/> Erişim: 09.12.2024
- Erol, Mehmet S. ve Kadir Ertaç Çelik. "Türk Dünyası'nda İş Birliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 17(2), 2017, ss.15-32.
- Güler, Bilge. "Türkiye ve Kazakistan ilişkileri derinleşiyor...", 07.09.2024, <https://www.turkgun.com/turk-dunyasi/turkiye-ve-kazakistan-iliskileri-derinlesiyor/249081/> Erişim: 17.01.2025
- Gündoğdu, Serkan. "Türkiye'nin Jeopolitik Açılımı: Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı", Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(3), 2023, ss.266-279.
- Hasanoğlu, Murteza ve Asim Memmedov, Bahtiyar Maharramov. "İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan-Türkiye İlişkiler", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 3(3), 2020, ss.522-529, <https://doi.org/10.33712/mana.840199>
- Hasanzadeh, Vusal. "Türk Devletleri Teşkilatı Bışkek Zirvesi'nin Bölgesel ve Küresel Önemi", 12.11.2024, <https://hiscultart.com/post/turk-devletleri-teskilati-biskek-zirvesinin-bolgesel-ve-kuresel-onemi/> Erişim: 28.01.2025
- Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, "Ahmet Yesevi Üniversitesi Tarihçesi", 2025, <https://www.ayu.edu.tr/hakkimizda/tarihce> Erişim: 26.01.2025
- İhracat 2024 Raporu, Türkiye İhracatçılar Meclisi, İstanbul, 2025
- İsmayilov, Elnur ve Türkan Budak. "Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'ın Enerji Politikası", Bilge Strateji: Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi, (6)11, 2014, ss.29-49.

- Kafkassam, “Türk Devletleri Teşkilatı 10. Zirve Bildirisi Astana, Kazakistan”, 04.11.2023, <https://kafkassam.com/turk-devletleri-teskilati-10-zirve-bildirisi-astana-kazakistan.html?> Erişim: 17.01.2025
- Kamalov, İlyas. *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2011.
- Kazakistan Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Raporu, Ankara, 2025
- Keşikçi Naciye Solmaz ve Ömer Faruk Karaman. “Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri: KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri”, GAB Akademi, (3)5, 2023, ss.11-27.
- Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi. “Tarihçe”, (2025a), https://manas.edu.kg/tr/about_manas/history Erişim: 27.01.2025
- Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, “Değişim Programları”, (2025b). <https://manas.edu.kg/tr/students/students-exchange?> Erişim: 27.01.2025
- Kırgızistan Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Raporu, Ankara (2025), www.sto.org.tr/Portals/15/dis%20ticaret/ulke/2024%20KIRGIZISTAN/Kirgizistan_ULKE%20PROFİLİ%202024.pdf, Erişim:19.05.2025
- Kırım Haber Ajansı, “Türkiye ve Kazakistan askeri işbirliğini güçlendirecek”, 13.09.2024, <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/turkiye-ve-kazakistan-askeri-isbirligini-guclendirecek-494632> Erişim: 15.01.2025
- Kızılay, Şeyma. “Türkiye’nin Azerbaycan Desteği ve Stratejisi”, 08.10.2020, <https://politikaakademisi.org/2020/10/08/turkiyenin-azerbaycan-destegi-ve-stratejisi/?> Erişim: 15.01.2025
- Koç, Rasim. “Doğu Akdeniz’in Yeni Jeopolitiği: Kıbrıs Sorunu ve Suriye Krizi”, Türk dünyası Araştırmaları, (132)260, 2022, ss.13-40.
- Kuandikoğlu Kırdralı, Darhan. *Türk Konseyi (Türk Keneşi)*, (Ed. M. Turgut Demirtepe and Murat Yılmaz), Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013.
- Milliyet, “Kırgızistan ile enerjide ortaklık projesi”, 06.11.2024, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/kirgizistan-ile-enerjide-ortaklik-projesi-7226990?> Erişim: 17.01.2025
- Musabey Baki, Pelin, “Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi ve Türk İş Birliğinin Artan Jeostratejik Önemi”, 01.11.2022, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi-ve-turk-is-birliginin-artan-jeostratejik-onemi> Erişim: 08.01.2024
- Musabey Baki, Pelin. “Avrasya’da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi”, Bilge Strateji, 6 (11), (2014), ss.133-162.
- Ongun, Yelda. “Türk Devletleri Zirvesi: Türkiye’nin Rolü ve Rusya’nın Tavrı”, 16.11.2022, <https://yetkinreport.com/2022/11/16/turk-devletleri-zirvesi-turkiyenin-rolu-ve-rusyanin-tavri/> Erişim: 05.12.2024
- Özalp, Mustafa. “Dünyada Bölgesel ve Küresel Savaş Riski Taşıyan: Dondurulmuş Çatışma Alanları”, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (7)1, 2024, ss.27-49.
- Özbekistan’ın dış ticaret hacmi 2024’te 65,9 milyar doları aştı, (21 Ocak 2025), www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/ozbekistanin-dis-ticaret-hacmi-2024te-65-9-milyar-dolari-asti/678f8b4dd00b25ae29df9ad1#:~:text=Özbekistan%27in%202024%27te%20en,3%20ile%20Güney%20Kore%20izledi, Erişim:19.05.2025
- Özçelik, Sezai. “Stratejik Kardeşlik: Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, 08.08.2022, <https://www.qha.com.tr/yazarlar/prof-dr-sezai-ozcelik-35/stratejik-kardeslik-turkiye-azerbaycan-iliskileri-429599?> Erişim: 15.01.2025

- Özkan, Ahmet. "Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Dış Politikasında Kültürel Diplomasi", Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (2023, Özel Sayı), ss.36(54). <https://doi.org/10.48139/aybukulliye.1360433>
- Özpınar, Zeynep Gizem. "Ortak Vizyonla Güçlenen Birliktelik: Türk Devletleri Teşkilatı 11. Zirvesi ve Bışkek Deklarasyonu", 08.11.2024, <https://tudpam.org/ortak-vizyonla-guclenen-birliktelik-turk-devletleri-teskilati-11-zirvesi-ve-biskek-deklarasyonu/> Erişim: 25.01.2025
- Özsoy, Bahar. "Türk Dünyası" Söylemi İçinde Türk Devletleri Teşkilatı'nın Rolü ve Önemi" Anasay, (25), 2023, ss. 40-55. <https://doi.org/10.33404/anasay.1324953>
- Purtaş, Fırat. *Kazakistan ve Türkiye Arasında Kültür ve Sanat Alanındaki İlişkiler*. Nursultan Nazarbayev Büyük Bozkırın Manevi Dirilişi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara, 2018.
- Roy, Oliver. *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2016.
- Şahin, İsmail. *Türk Devletleri Teşkilatı Açısından KKTC'nin Jeopolitik Önemi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, Ankara, 2022.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Türkiye-Türkmenistan İlişkileri, Kazandığı İvmeyle Örnek ve Özel Bir Seviyeye Ulaştı", 07.11.2014, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1485/turkiye-turkmenistan-iliskileri-kazandigi-ivmeyle-ornek-ve-ozel-bir-seviyeye-ulasti> Erişim: 31.01.2025
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Türkiye ile Kazakistan köklü ilişkilere sahip iki kardeş ülkedir", 10.05.2022, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/136832/-turkiye-ile-kazakistan-koklu-iliskilere-sahip-iki-kardes-ulkedir-> Erişim: 15.01.2025
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Dünyada yaşanan gelişmeler, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında birleşmemizin önemini ortaya koymuştur", 26.10.2023, <https://tccb.gov.tr/haberler/410/149896/-dunyada-yasanan-gelismeler-turk-devletleri-teskilati-catisi-altinda-birlesmemizin-onemini-ortaya-koymustur-> Erişim: 30.01.2025
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Sayın Bakanımızın Özbekistan Dışişleri Bakanı Bahtiyor Saidov'la Ortak Stratejik Planlama Grubu III. Toplantısına Eş Başkanlık Yapması", 27.09.2023, <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-ozbekistan-disisleri-bakani-bahtiyor-saidov-la-ortak-stratejik-planlama-grubu-iii-toplantisina-es-baskanlik-yapmasi--27-eylul-2023--ankara.tr.mfa> Erişim: 29.01.2025
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Çok Taraflı Ulaştırma Politikası", (2025a), <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-nin-cok-taraflı-ulastirma-politikasi.tr.mfa> Erişim: 27.01.2025
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye-Özbekistan Siyasi İlişkileri", (2025b), <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Erişim: 29.01.2025
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye-Macaristan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin ilk toplantısı Ankara'da gerçekleştirildi", (2025c), <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-macaristan-yuksek-duzeyli-stratejik-isbirligi-konseyi-nin-ilk-toplantisi-ankara-da-gercekleştirildi.tr.mfa> Erişim: 29.01.2025
- T.C. İletişim Başkanlığı "Türkiye ile Kazakistan arasında Geliştirilmiş Stratejik Ortaklığa İlişkin Ortak Bildirisi yayımlandı", (2022a), <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiye-ile-kazakistan-arasinda-gelistirilmis-stratejik-ortakliga-iliskin-ortak-bildirisi-yayimlandi> Erişim: 15.01.2025
- T.C. İletişim Başkanlığı. "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Özbekistan Ziyaretiyle Stratejik İlişkiler En Üst Seviyeye Çıkacak", (2022b), <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdoganin-ozbekistan-ziyaretiyle-stratejik-iliskiler-en-ust-seviyeye-cikacak> Erişim: 03.12.2024

- Tomar, Cengiz. “Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi”, 19.11.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103> Erişim: 03.12.2024
- Topsakal, İlyas ve Alperen Kürşad Zengin. “Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar”, 12.11.2021, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktilar>? Erişim: 28.01.2025
- Turan Gül ve İlter Turan. *Türk Dış Politikasının Analizi içinde, Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri*, (Der. Faruk Sönmezoglu,), Der Yayınları, İstanbul, 2004.
- Turkic Economic Outlook: January - December 2024, (2025), www.ereforms.gov.az/files/te_review/pdf/en/turkic-economic-outlook-2024-january-december-no4_doc_en.pdf, Erişim:19.05.2025
- Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. “TDT Ekonomi ve Ticaret Bakanları 12. Toplantısı ve “Türk Dünyası İş Forumu” İstanbul’da düzenlendi”, 15.09.2023, <https://www.turkicstates.org/tr/haber/tdt-ekonomi-ve-ticaret-bakanlari-12-toplantisi-ve-turk-dunyasi-is-forumu-istanbulda-duzenlendi> Erişim: 27.01.2025
- Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması” (2024a), https://www.turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf Erişim:19.11.2024
- Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. “Zirveler” (2024b), <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> Erişim: 12.11.2024
- Ünver, Osman Can. “Yeni Asya Jeopolitiği Bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı”, *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 2024, ss.386-397.
- Veliev, Cavid. “Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30 Yılına Özet”, 14.01.2022, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-azerbaycan-diplomatik-iliskilerinin-30-yilinin-ozeti>? Erişim:15.01.2025
- Yeniçağ, “TDT Devlet Başkanları Konseyi 10. Zirvesi’nin Astana Bildirisi kabul edildi”, 24.11.2023, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/tdt-devlet-baskanlari-konseyi-10-zirvesi-nin-astana-bildirisi-kabul-edildi-729551h.htm> Erişim: 06.12.2024
- Yüce, Mehmet. “Türkiye’nin Türk Devletleri Teşkilatı Üyeleriyle İkili İlişkileri”, SETA Yayınları, İstanbul, 2022.
- Yüce, Mehmet. “Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Dün, Bugün ve Yarın”, 01.11.2023, <https://kriterdergi.com/dosya-100-yil/cumhuriyetin-100-yilinda-turkiye-azerbaycan-iliskileri-dun-bugun-ve-yarin>? Erişim: 14.01.2025
- Yüce, Mehmet. “Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkeler Arasında İkili İlişkiler”, *Türk Dünyası Akademik Bakış Dergisi*, (3)5, (2023), ss.30-63.
- 2024 Yılı Azerbaycan’ın Dış Ticareti Hakkında, Bakü Ticaret Müşavirliği, (17 Şubat 2025), www.dtybs.ticaret.gov.tr/blog/post/28245/#:-:text=2024%20yılında%20Azerbaycan%27ın%20dış,her%20biri%20%251%2C4%20olmakla, Erişim:19.05.2025